

UDK 17.026.02:304(497.13) "1900"/1945"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 05/04

NEKE OZNAKE SOLIDARNOSTI U
KATOLIČKOJ SOCIJALNOJ MISLI U HRVATSKOJ
OD 1900. DO 1945.

Stjepan BALOBAN, Zagreb – Vladimir DUGALIĆ, Đakovo

Sažetak

Katolička socijalna misao, i njezin utjecaj na razvoj socijalne problematike u prvoj polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj, još je uvijek znanstveno neistraženo područje. Koliko je u tom vremenskom razdoblju bila aktualna solidarnost, ili neki njezini oblici, također je znanstveno neodgovoreno pitanje. Tražeći oznake solidarnosti u katoličkoj socijalnoj misli toga vremena, autori ovog članka su se opredijelili za više panoramski prikaz koji želi potaknuti na daljnja proučavanja.

Rad je podijeljen u dva dijela. Prvi dio, pod nazivom »Katolički skupovi i socijalni tečaji«, raspravlja o dva velika katolička sastanka i dva socijalna tečaja, iznoseći neke do sada manje poznate podatke. U novijoj literaturi se gotovo ne spominje socijalni tečaj u Zagrebu 1914. godine, a nije znanstveno obrađen ni Hrvatsko-slovenski katolički kongres u Ljubljani 1913. godine. Na tim i drugim tadašnjim katoličkim skupovima uočljiv je apologetski pristup kako u odnosu na društveno-politička pitanja tako i u socijalno-karitativnim aktivnostima. U tom kontekstu se kritizira kako liberalni kapitalizam tako i nadolazeća socijalna demokracija. Katolička socijalna misao u vremenskom razdoblju 1900. do 1945. godine kritizira kako jedno tako i drugo. Važno je naglasiti da se sam pojam solidarnosti (što je rijetko), a još više neke oznake solidarnosti spominju u odnosu na razvoj i organiziranje zadruga i zadrugarstva u hrvatskim krajevima. Izvor solidarnosti je u kršćanskoj zapovijedi ljubavi, a očituje se u solidarnom životu unutar zadruga ili dobrovoljnom radu u vjerskim udrugama.

Drugi dio, pod nazivom »Oznake solidarnosti u katoličkim publikacijama i tisku«, obrađuje oznake solidarnosti kod jednog značajnog autora (Vilka Anderlića); kao primjer navodi nespominjanje solidarnosti u jednoj važnoj i utjecajnoj biblioteci (MOSK-u) i daje izbor iz tri važna časopisa: Katoličkog lista, Vrhbosne i Glasnika biskupija Bosanske i Srijemske. Brojni naslovi i bibliografske jedinice mogu biti od koristi za daljnja znanstvena istraživanja. Neke oznake solidarnosti pronalaze se u karitativnom djelovanju i nastojanjima oko socijalne politike. Posebno je u tekstovima došla do izražaja tema svećeničke solidarnosti.

Ključne riječi: solidarnost, karitativno djelovanje, kršćanski socijalizam, dobrovoljni rad, zadrugarstvo, solidarizam, svećenička solidarnost, socijalna politika.

0. Uvod

U posljednja dva stoljeća govor o solidarnosti dobiva na značenju jer je pojavom industrijske revolucije i, na političkom polju, francuskom revolucijom, nastajalo novo društvo koje je nametnulo niz novih pitanja. Liberalni kapitalizam devetnaestog stoljeća, zbog svojih negativnih posljedica, nametnuo je potrebu solidarnosti među osiromašenim pučanstvom, ali i potrebu boljeg organiziranja suvremenoga društva. Kršćanski odgovori na ove izazove javljaju se već tijekom prve polovice 19. stoljeća, osobito u Francuskoj, a potom, u drugoj polovici 19. stoljeća, značajan doprinos kršćanskoj socijalnoj misli pružili su katolici u Njemačkoj.¹ Ipak, bitan pokretač kršćanskog promišljanja o ovim temama, kao i temeljna polazišta za kršćansko promišljanje o socijalnim problemima i značenju solidarnosti, dala je enciklika Lava XIII. *Rerum novarum*, objavljena 1891. godine,² te enciklika pape Pija XI. *Quadragesimo anno* iz 1931. godine.³

U razvoju hrvatskog društva prve polovice 20. stoljeća značajno mjesto zauzima katolička socijalna misao, koja je pod utjecajem socijalnog nauka Crkve bila prisutna u hrvatskom društvu. O utjecaju katoličke socijalne misli na socijalnu problematiku hrvatskoga društva prve polovice 20. stoljeća u Hrvatskoj malo se pisalo.⁴ To je veliko i znanstveno neobrađeno područje,⁵ u kojem je samo jedan dio pitanje solidarnosti. Ovaj rad želi više panoramski ukazati na neke oznake solidarnosti i ujedno potaknuti na daljnja proučavanja katoličke socijalne misli u prvoj polovici 20. stoljeća u Crkvi u Hrvata.

Krajem 19. stoljeća u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj pojavljuju se prvi obrisi socijalne države koja će u različitim oblicima doživjeti procvat nakon Drugoga

¹ Usp. M. VALKOVIĆ, Uvod, u: SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Koncil 3, KS, Zagreb, 1991., str. V-XXXIV, ovdje VI-VIII.

² Usp. LAV XIII., *Rerum novarum*, enciklika, u: SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka...*, str. 1-30.

³ Usp. PIO XI., *Quadragesimo anno*, enciklika, u: SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka...*, str. 31-78.

⁴ Usp. primjerice S. VITKOVIĆ, *Suvremena socijalna gibanja u Hrvatskoj i Crkva*, u: *Bogoslovska smotra* 59 (1989), br. 3-4, str. 285-296 i S. TADIĆ, *Rađanje socijalnog katolicizma u Katoličkoj crkvi u Hrvata*, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, Z. MATIJEVIĆ (uredio), *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, KS, Zagreb, 2002., str. 219-234. Znakovito je da je znanstveni skup posvećen Hrvatskom katoličkom pokretu (Zagreb-Krk, 29.-31. ožujka 2001.) tek usput obradio tu tematiku.

⁵ Slično vrijedi i za drugu polovicu 19. stoljeća, što je potvrdio povjesničar dr. Mijo Korade u Hrvatskom institutu za povijest (11. lipnja 2003. godine) na predstavljanju knjige J. KOLARIĆ, *Katoličko djetičko društvo u Zagrebu (1855.-1945.)*, Hrvatski zemljopis-naklada dr. Feletar, Zagreb, 2001.

svjetskog rata.⁶ Kraj dvadesetog i početak 21. stoljeća ozbiljno je stavio u pitanje funkcioniranje dotadašnjeg oblika socijalne države.⁷ Različiti oblici solidarnosti vezuju se uz funkcioniranje socijalne države. Rasprave o krizi i perspektivama socijalne države ne mogu zaobići pitanje solidarnosti u modernom društvu. Na koji način se raspravljalo i prakticiralo solidarnost među kršćanima, katolicima u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća? Tražeći odgovor na to pitanje, izabrali smo samo neke važne skupove, autore, te dio katoličkog tiska.

1. Katolički skupovi i socijalni tečajevi

Odgovor katolika u hrvatskom društvu na izazove novih strujanja početkom dvadesetoga stoljeća najviše uočavamo u osnivanju raznih katoličkih udruženja i početcima organiziranog djelovanja vjernika laika. Kao početak ovih kretanja možemo uzeti 1900. godinu i *Prvi hrvatski katolički sastanak* u Zagrebu.⁸ Uslijedili su socijalni dani, socijalni tjedni, razne tribine, konferencije. Veliki i nezamjenjivi doprinos organiziranju *Hrvatskog katoličkog pokreta*⁹ dao je krčki biskup dr. Antun Mahnić,¹⁰ koji je iskustva slovenskih katolika u društveno-gospodarskim previranjima toga vremena sasvim sigurno koristio i u Hrvatskoj.¹¹ U tom kontekstu je zanimljiv *Drugi hrvatski katolički kongres* ili *Hrvatsko-slovenski katolički sastanak* u Ljubljani 1913. godine.¹² Između ta dva velika sastanka-kongresa, održan je

⁶ Počeci socijalne države vezuju se uz socijalno osiguranje i to uz starosno i invalidsko te osiguranje za slučaj gubitka hranioca u Njemačkoj (1883. godine) i Austro-Ugarskoj (1888. godine), usp. E. PUSIĆ, Uvjeti institucionalne stabilizacije socijalne države, u: *Revija za socijalnu politiku*, 3(1996), br. 3-4, str. 209. O razvoju i krizama socijalne države usp. D. JURIĆ – B. ŽAJA (uredili), *Hrvatska kao socijalna država. Zadanosti i usmjerenja*, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, 1997.

⁷ Usp. G. ESPING-ANDERSEN, Kakva socijalna država za XXI. stoljeće? Konvergencije i divergencije europskih država, u: *Revija za socijalnu politiku*, 8(2001), br. 3-4, str. 309-324.

⁸ Usp. S. KORENIĆ (uredio), *Prvi hrvatski katolički sastanak obrđavan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna godine 1900.*, Tisak C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb, 1900.

⁹ Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, Z. MATIJEVIĆ (uredio), *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, KS, Zagreb, 2002.

¹⁰ Usp. A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić, pastir i javni djelatnik*, KS, Zagreb-Krk, 1991.

¹¹ Usp. kratki pogled na djelovanje slovenskih katolika u članku: J. JUHANT, Društveno-političko djelovanje u Slovenaca, u: *Bogoslovska smotra* 59(1989), br. 3-4, str. 297-305. U ovom radu se ne obrađuje posebno utjecaj biskupa Mahnića na socijalna gibanja u Hrvatskoj kao ni osobito zanimljiv, a do sada neistražen, utjecaj slovenskog kršćansko-socijalnog pokreta, pod vodstvom dr. Janeza Kreka, na socijalna gibanja u Hrvatskoj.

¹² Usp. J. ŠIMRAK (uredio), *Spomen knjiga o II. Hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913. (Hrvatsko-slovenski katolički sastanak u Ljubljani 1913.)*, Tisak umjetničkog zavoda »Miriam«, Rijeka, 1913. Usp. također S. RITIG, Slovensko-hrvatski katolički kongres, u: *Ka-*

1908. godine u Zagrebu *Socijalni tečaj*¹³, a nakon Katoličkog sastanka u Ljubljani održan je 1914. godine sljedeći *Socijalni tečaj* u Zagrebu¹⁴. Na nižim razinama je mnoštvo vjerskih organizacija organiziralo tribine, predavanja i skupove.¹⁵ Nakon što je u Lyonu (Francuska) 1904. godine osnovan prvi socijalni tjedan, u Hrvatskoj se pokreću socijalni tjedni tek 30-ih godina dvadesetog stoljeća. Od 1932. do 1940. godine održana su u Zagrebu četiri *Hrvatska socijalna tjedna*.¹⁶

U radovima hrvatskih teologa s početka dvadesetog stoljeća uočava se želja da ukažu na uzroke socijalnih nepravdi. Jasno se ističe kako je liberalni kapitalizam sa svojim individualističkim i materijalističkim duhom stvorio društvene nejednakosti jer je porušio staro, a nije postavio nove kriterije.¹⁷ S druge strane,

tolički list 64 (1913), br. 15, str. 169; ISTI, Katolički kongres u Ljubljani, u: *Katolički list* 64 (1913), br. 35, str. 409-410.

¹³ Usp. ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj. Držan 24., 25. i 26. travnja 1908. godine u nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu*, Tiskara Hrv. Katol. tiskovnog društva, Zagreb, 1908.

¹⁴ Usp. J. ŠIMRAK, Prvi ovogodišnji socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 77-79; Socijalni tečaj, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 86-87; Socijalni tečaj, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 10, str. 120-121; A. MESSER, Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Vrhbosna* 38 (1914), br. 6, str. 83-86.

¹⁵ Usp. B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, ZIRAL, Rim, 1976. Vrijedno je spomenuti dva socijalna seljačka tečaja u Slakovcima. O prvom tečaju nemamo podataka, a Drugi socijalni seljački tečaj u Slakovcima organizirao je Hrvatski katolički Narodni Savez na prvi i drugi dan Duhova, 31. svibnja i 1. lipnja 1914. Cilj tečaja je bio pomoći seljacima u organiziranju udruge, praktičnog katoličkog života te »higijenskoga života«. Usp. Drugi socijalni seljački tečaj u Slakovcima, u: *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske* (dalje se citira skraćenicom: GBBS) 42 (1914), br. 10, str. 92.

¹⁶ Usp. S. VITKOVIĆ, *isto*, str. 289-296. Vidi također: S. TADIĆ, *Rađanje socijalnog katolicizma u Katoličkoj Crkvi u Hrvata...*, str. 228-233; S. BALOBAN, *Socijalni govor Crkve u Hrvatskoj, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2004., str. 22-27. Budući da su jednim dijelom ti tjedni već obrađeni, u ovom radu se o njima posebno ne govori.

¹⁷ »Novi ili kako ga nazvasmo 'novčano-industrijalno-individualistički' (a mogli bismo reći i 'liberalistički') period bio je vrlo strogi sudija starome periodu. Nigdje ništa dobra nije na njemu pronašao. Istina jest doduše da je stari period imao svojih defekata i ekscesa, ali zato ipak nije istina da sve nije bilo za drugo, nego da se 'iščupa i u oganj baci'. Istina je da je širenje novčanoga gospodarstva činilo u sve većim dimenzijama suvišnim i neprikladnim naturalno; istina je da je feudalni sistem postao zastarjelim, otkada se svekolika državna uprava mogla s pomoću novčanoga gospodarstva modernije i bolje urediti; istina je da se između seljaštva i 'zemaljske gospode' morao promijeniti gospodarski i pravni odnošaj; isto tako je i maloobrtna cehovska organizacija trebala popravaka i reformi. Ali nije istina, da je trebalo napraviti naprečac tabulam rasam, sve organizacije samo onako razderati kao stare krpe, pa na razvalinama tih organizacija dati desorjentiranomu pojedincu 'slobodu', s kojom nije znao ništa započeti, 'jednakost' koja faktično nije opstojala, nego u fantaziji zanešenjaka i na jeziku ugnjetavača i 'bratimstvo' onoj djeci, koju su onda naučili, da potiču od majmuna i da će po smrti za – majmunom.«, F. MILOBAR, O temeljnim načelima u nacionalnoj ekonomiji, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 70-71.

ni u nadolazećem socijalizmu ne vide rješenje socijalnih pitanja. Između ta dva pokušaja rješavanja društvenih i socijalnih problema, nastaje među katoličkim teolozima novi put – kršćanski socijalizam,¹⁸ tj. katolička socijalna misao koja, razvijajući osobiti pojam solidarnosti koji proizlazi iz kršćanske vjere, želi pronaći novi put.¹⁹ Međutim, polazište katoličke socijalne misli je u kršćanskoj ljubavi prema bližnjemu, koja je jača od pravednosti i koja je ponekad popravlja, jer ova Kristova zapovijed je od eminentno socijalne važnosti jer »prelazi dužnost i ne mjeri koliko mora, nego iz osjećaja prijateljstva, zahvalnosti, oduševljenja iscrpljuje se u dobročinstvima za brata čovjeka.«²⁰

1.1. Prvi hrvatski katolički sastanak

O *Prvom hrvatskom katoličkom sastanku*, kao o presudnom događaju s kojim je započelo katoličko gibanje i razvoj *Katoličkog pokreta* u hrvatskim zemljama, pisano je u raznim zgodama i od kompetentnih ljudi. Upravo je taj značajan katolički sastanak, koji je na otvaranju u Zagrebu okupio oko 5000 ljudi,²¹ bio povodom međunarodnog simpozija koji je 2001. godine organizirala Komisija za laike Hrvatske biskupske konferencije.²² Rad je na Sastanku bio podijeljen u četiri sekcije,²³ od kojih se treća sekcija bavila socijalnim pitanjem, a u drugom dijelu prve sekcije raspravljalo se o karitativnim društvima. Treća sekcija, *Socijalno pitanje* bila je jedna od najvažnijih, ako ne i najvažnija, što proizlazi i iz knjige, zbornika koji je uredio tajnik središnjeg odbora *Sastanka* i urednik »Katoličkog lista«

¹⁸ Jednu od definicija kršćanskoga socijalizma možemo pronaći kod Vilka Anderlića. On, naime, u poglavlju o kršćanskom socijalizmu kaže – polazeći od načela enciklike *Rerum novarum*, tj. da svaki čovjek ima jednako pravo na uživanje zemaljskih dobara te da je čovjekovoj naravi svojstveno posjedovanje privatnoga vlasništva – kako kršćanski socijali, prema riječima mons. Scheichera, predstavnika kršćanskih socijala u Austriji, »stoje na demokratskoj podlozi, koja je i onako kod ustavnih uredaba logično jedino pravna i valjana; nisu oni doduše nikakvi nive-lijeri, ali su načelno proti premoći povlaštenih slojeva. Kršćanski socijali imadu dakako svoj izrazito socijalni program. Oni doduše nisu skrajnji oni državni socijaliste u smislu socijaldemokratskom, ali oni pripisuju ipak društvu, odnosno državi, velevažnu socijalnu zadaću«, V. ANDERLIĆ, *Dva nazora o socijalnom pitanju*, Kršćanska socijalna biblioteka, Zagreb, 1907., str. 45-46.

¹⁹ »Kršćanski se socijali drže još čvrsto i toga, da bez religije, napose bez čvrstoga i temeljitoga kršćanstva, nikoji narod obstati ne može, te da je naša kršćanska katolička vjera jur dokazala, da svoje podrijetlo iz samoga neba vuče...«, *isto*, str. 47.

²⁰ *Isto*, str. 162.

²¹ Usp. S. KORENIĆ (uredio), *isto*, str. XLIII.

²² Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, Z. MATIJEVIĆ (uredio), *isto*.

²³ 1. sekcija: Katolički život i karitativna društva; 2. sekcija: Odnos države spram Crkve i Katolička društva; 3. sekcija: Socijalno pitanje i 4. sekcija: Uzgoj, crkvena umjetnost i lijepa knjiga, usp. S. KORENIĆ (uredio), *isto*, str. XXXIV.

Stjepan Korenić.²⁴ Trećom sekcijom je predsjedao Matija Oršić, borac za hrvatska prava u Istri²⁵, a izvjestitelj, moderator je bio dr. Juraj Vrbanić, profesor narodne ekonomije na Zagrebačkom sveučilištu i kasnije narodni zastupnik. Uloga izvjestitelja je bila uvesti u temu i predložiti na raspravu unaprijed pripremljene rezolucije.²⁶ U uvodnoj riječi, izvjestitelj Vrbanić govori o značenju socijalnog pitanja koje se prije svega odnosi na težak položaj radnika, odnosno na radničko pitanje. Konstatira kako to pitanje u Hrvata nije zaoštreno kao negdje drugdje, jer »preko 80% našega pučanstva jesu, seljaci, ratarski stalež«.²⁷ Međutim, prema njemu, o socijalnom pitanju, kao radničkom pitanju, treba se i kod nas raspravljati. U rješavanju socijalnog pitanja važno mjesta ima vjera koja poziva na umjerenost i na dobročinstvo, posebno bogataše. U tom kontekstu se spominje djelotvorna ljubav, caritas, »koja za svoje čine ne traži hvale ni priznanja, i ako ona bude kadra proniknuti više klase, napose bogatije i imućnije prema manje imućnim, siromasima i bijednicima, ne će biti više govora o socijalnom pitanju«.²⁸ Nakon toga izvjestitelj Vrbanić govori o srednjem staležu, obrtnicima i seljacima, a posebna pozornost se posvećuje uređenju prilika na selu, gdje se treba paziti da se ne dogodi preveliko dijeljenje zemljišta, a prevažno je organizirati način pozajmljivanja (vjeresija) ljudima na selu kako ne bi bili iskorištavani. Nakon toga je slijedila rasprava i prihvaćanje rezolucija.

Rezolucije polaze od postavki koje je naznačio izvjestitelj Vrbanić. Polazi se od uloge vjere u rješavanju socijalnog pitanja, a u tom kontekstu se u prvim rezolucijama (br. 2 i 3) govori o važnosti obitelji, te svetkovanju nedjelje i blagdana.²⁹ Rezolucija br. 4 posvećena je radnicima, gdje se, između ostalog, govori o važnosti stambenog pitanja, sigurnosti radnika na poslu, socijalnom osiguranju, važnosti udruživanja, radničkim plaćama kojima će se moći uzdržavati obitelj, jamstvu minimalne plaće te važnosti religioznog odgoja radnika i odvratanja od poroka, posebno alkohola. U rezoluciji pod D. govori se o brizi društva i države za obrtnički stalež, a u rezoluciji pod E. o najaktualnijem pitanju za hrvatske prilike – uređenju »prilika našega seljaštva, koje sačinjava glavni kontingent hrvatskoga

²⁴ Usp. *isto*, str. 127-169; 254-290.

²⁵ Kao predsjednik, u pozdravu je rekao da nije imao ambiciju vršiti tu dužnost, ali mu je to velika čast, jer to čini »iz pieteta prema majci Istri, kojoj ta čast vrijedi. (Živila Istra!) A opet se nisam htio pokazati nezahvalnim vrućoj ljubavi, koja kuca u ovom srcu naše majke Hrvatske«, *isto*, str. 128.

²⁶ Unutar ove sekcije bilo je i posebno izlaganje don Frane Ivaniševića o seoskim blagajnama po Raiffeisenovom sustavu, usp. *isto*, str. 146-158.

²⁷ *Isto*, str. 132.

²⁸ *Isto*, str. 131.

²⁹ Tekst rezolucija usp. *isto*, str. 163-168.

naroda, te koje je stoga najvažnija podloga njegovu blagostanju i napretku«. ³⁰ Na trećoj svečanoj sjednici Prvoga katoličkog sastanka još jedanput je dr. Juraj Vrbanić veoma opširno govorio o socijalnom pitanju prije nego što su aklamacijom prihvaćene rezolucije. I taj veoma dugačak i dobro prihvaćen govor Jurja Vrbanića govori o važnosti koju je *Sastanak* pridavao socijalnom pitanju. ³¹

Obrada socijalnog pitanja na Prvom hrvatskom katoličkom sastanku kreće se, s jedne strane, u skladu s enciklikom Lava XIII. »*Rerum novarum*«³², a, s druge strane, sa specifičnim hrvatskim prilikama u kojima 'radničko pitanje', kao socijalno pitanje, još nije toliko aktualno. To se onda odnosi i na shvaćanje solidarnosti. Ovdje još uvijek prevladava shvaćanje da je dovoljno aktivirati kršćanski caritas, tj. u konkretnom životu milostinju, da bi se riješila teška društvena pitanja. Solidarnost se ovdje može shvatiti više u kontekstu 'dobrotvorne ljubavi', tj. kršćanskog caritasa kao milostinje.

U tom kontekstu je svakako zanimljivo da *Prvi hrvatski katolički sastanak* jedan dio svojega rada posvećuje Caritasu. O *karitativnim društvima* se govori u drugom dijelu prve sekcije. ³³ Treba primijetiti da se o karitativnim društvima govori izvan sekcije o *socijalnom pitanju*, što je također znakovito. Izvjestitelj je bio odvjetnik dr. Krešimir Kvaternik, a predsjedavajući dr. Kosta Vojnović. U uvodnom obrazloženju rezolucija dr. Kvaternik polazi od teške situacije u svijetu i nemira, u pozadini kojih su velikim dijelom bijedni ljudi koji nemaju kruha. U njegovu izvještaju se uglavnom opisno govori o tome što tko misli o tim ljudima, siromasima koji prouzrokuju nemire. Ne ide se dublje u traženje uzroka, tj. u analizu svega onoga što je u 19. stoljeću nastalo u društvu industrijskom revolucijom i liberalnim kapitalizmom. Stavljajući se naglasak na odgoj siromaha i pomoć siromasima, a iz nekih riječi bi se mogao dobiti dojam o tome da neki trebaju biti siromasi. ³⁴

³⁰ *Isto*, str. 167.

³¹ Usp. *isto*, str. 254-290. U usporedbi s drugim izlaganjima socijalnom pitanju je posvećeno najviše vremena.

³² Usp. LAV XIII., *Rerum novarum* ..., str. 8-28. U rješavanju 'radničkog pitanja' kao socijalnog pitanja papa Lav XIII. u enciklici »*Rerum Novarum*« traži hitne mjere sa strane Crkve, države te radnika i poslodavaca. Papa ima pred očima kršćansko društvo, stoga je razumljivo da Crkva treba pripomoći, posebno naukom moralnih načela i praktičnim socijalnim radom, prije svega caritasom. Tu se može naći priključak na shvaćanje rješavanja socijalnog pitanja i na Prvom hrvatskom katoličkom sastanku.

³³ Usp. S. KORENIĆ (uredio), *isto*, str. 43-59.

³⁴ Mi možemo »uvijek pružiti pomoć i to svakomu, da dobije, što mu je nužno za materijalni život, ali ako ćemo ga uzgojiti podjednako za duševni razvitak, onda sam ja uvjeren, da će se ovakav smatrati najvećim bogatašem ovoga svijeta, kad bude u srcu svom imao plementio osvjedochenje, da je Bog odredio, da ima siromaha na zemlji!«, *isto*, str. 45.

Nakon uvodnog izlaganja u raspravi se uglavnom govorilo o nekim konkretnim oblicima pomoći i posebno o vjerskim društvima koja se bave pomoći siromašnima. U tom kontekstu su donesene i rezolucije³⁵ u kojima se govori o potrebi osnivanja i potpomaganja karitativnih društava, načinu i sredstvima kojima se takva društva služe, a koja moraju odgovarati kršćanskom moralu, o potpomaganju katoličkih redova i kongregacija koje se bave karitativnim radom te se posebno preporuča Društvo sv. Vinka Paulskoga za potporu siromaha. Na drugoj svečanoj sjednici dr. Krešimir Kvaternik je veoma opširno govorio o *karitativnim društvima*,³⁶ stavljajući naglasak na kršćansku djelotvornu ljubav u rješavanju teških problema u društvu, posebno pomoći potrebnima. Iako o tome puno ne raspravlja, uzrok teškom stanju u društvu vidi u krivo shvaćenim i upotrijebljenim liberalnim idejama, »na temelju kojih su mnogi i mnogi, držeći, da je po toj doktrini njima za sebe same sve dozvoljeno, zaboravili na bližnjega«,³⁷ što nas je dovelo u takvo teško stanje. Izlaz iz takvog stanja dr. Kvaternik vidi u djelovanju kršćana, jer današnje »ljudsko društvo sagrađeno je na kršćanskom temelju, mi smo kršćansko društvo«. ³⁸ Uloga kršćana jest pomagati potrebnima, što su kršćani kroz cijelu svoju povijest i činili.

U zaključku zbornika o *Prvom hrvatskom katoličkom sastanku* njegov urednik Stjepan Korenić naglašava kako nas same riječi koje su izgovorene na tom sastanku neće spasiti. Riječi »samo su priprava za djelo, one su samo putokaz. Tako i sastanci katolički imat će pravu svoju cijenu samo tada, ako se zaključci njihovi budu i u život provađali«. ³⁹

Nije jednostavno odgovoriti na pitanje koliko su se poruke *Prvog hrvatskog katoličkog sastanka* provele u djelo. Jednostavnije je, i dijelom sasvim točno, da se puno toga iz donesenih rezolucija nije ostvarilo. Puno teže je znanstveno odgovoriti na pitanje koliko je duh *Sastanka* utjecao na razvoj Katoličkog pokreta u Hrvatskoj? Konkretni rezultat Sastanka u Zagrebu bilo je osnivanje dioničkog društva Hrvatska poljodjelska banka, koja je djelovala od 1901.–1946. godine. ⁴⁰

1.2. Drugi hrvatski katolički kongres

Trinaest godina nakon Prvog hrvatskoga katoličkog sastanka 1900. godine u Zagrebu, održan je od 24. do 27. kolovoza 1913. godine u Ljubljani *Hrvatsko-slo-*

³⁵ Usp. *isto*, str. 58.

³⁶ Usp. *isto*, str. 230-251.

³⁷ *Isto*, str. 233.

³⁸ *Isto*.

³⁹ *Isto*, str. 430.

⁴⁰ Usp. M. KOLAR, *Hrvatska poljodjelska banka i hrvatsko selo (1901.–1946.)*, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, Z. MATIJEVIĆ (uredio), *Hrvatski katolički pokret...*, str. 195-209.

venski katolički sastanak ili *II. Hrvatski katolički kongres*. Taj specifični katolički sastanak u Ljubljani, koji je okupio katolike slovenskog i hrvatskog naroda, ne spominje se toliko u tekstovima koji u novije vrijeme obrađuju socijalnu tematiku.⁴¹ S hrvatske strane je 1913. godine izdana knjiga-zbornik, koju je uredio dr. Janko Šimrak⁴² i koja pregledno donosi kako pripreme, tako i odvijanje samog kongresa.⁴³ U knjizi se ne daje izričit odgovor na pitanje zašto je taj drugi hrvatski katolički kongres održan u Ljubljani, iako se iz pera dr. Janka Šimraka, kao i iz pozdrava i svećanih govora, može zaključiti da su hrvatski katolici bili neorganizirani i razjedinjeni dok su slovenski katolici bili organiziraniji i posebno uspješni u zastupanju svojih interesa u društvu i u obrani slovenskog naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Dr. Janko Šimrak je u svojem svečanom govoru, na prvoj sjednici, 25. kolovoza 1913. godine, rekao: »Prije trinaest godina imadijasmo mi Hrvati prvi hrvatski katolički kongres, a sada evo dođosmo u Ljubljanu na drugi hrvatski katolički sastanak, da se na vrelu i izvoru čistih i nepomućenih ideala katoličkoga rada slovenskoga naroda okrijepimo, ojačimo, učvrstimo, da udarimo nove duboke temelje katoličkog života i katoličkog pokreta u hrvatskim zemljama. Katolički pokret u Hrvatskoj još je u povojima, u pelenama... Slovenski narod daleko je pred nama. Katolička misao, katolička organizacija postavila ga je u kratko vrijeme uz bok najkulturnijih, najprosvjetljenijih naroda... Katolička ideja podigla je slovenski narod na gospodarskom polju tako visoko, da je Slovenac danas gospodar na svom pragu i da se on ne boji neprijatelja napadača ni sa koje strane. Imena slovenskih preporoditelja Slomška, Jegliča, Kreka, Šušteršiča, Lampeta i drugih ostat će nezaboravna u historiji slovenskog naroda.«⁴⁴

Ne samo za razvoj socijalne misli u hrvatskim krajevima u prvoj polovici 20. stoljeća, nego i za razvoj političko-društvenih odnosa između Slovenaca i Hrvata, kao i za odgovor na pitanje ulaska Hrvata u državu »Srba, Hrvata i Slovenaca«, bilo bi iznimno važno proučiti odnos slovenskog i hrvatskog naroda. Posebno je to pak važno za razvoj katoličke socijalne misli u Hrvatskoj, jer su slovenski autori u to vrijeme imali veliki utjecaj na katolike u Hrvatskoj.

⁴¹ Ne spominju ga ni S. VITKOVIĆ, *isto*, ni S. TADIĆ, *isto*.

⁴² Usp. J. ŠIMRAK (uredio), *isto*. Slovenci su prije izdavanja te knjige objavili knjigu-zbornik na slovenskom jeziku, pod naslovom: *Slovensko-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913*, Založila Katoliška bukvarna, Ljubljana, 1913. Ta knjiga ne govori o aktivnostima hrvatskih katolika na tom Sastanku, već donosi samo kratke rezulucije s hrvatske strane. U hrvatskoj knjizi-zborniku se opisuju hrvatske aktivnosti i donose *Najvažniji zaključci slovenskih sekcija*, usp. str. XXXI-XXXVIII.

⁴³ Knjiga se mogla objaviti potporom dr. I. Krapca, đakovačkog biskupa, i potporom 'Pijeva društva' u Zagrebu, usp. *isto*, str. VI.

⁴⁴ *Isto*, str. XVII.

Slovensko-hrvatski katolički sastanak u Ljubljani ili II. hrvatski katolički kongres imao je svečarski, manifestativni dio i rad po pojedinim sekcijama. Manifestativni dio je bio zajednički, a radni dio u sekcijama je bio odvojen. Od hrvatskih biskupa na *Kongresu* u Ljubljani su bili: dr. Antun Bauer, nadbiskup koadjutor (Zagreb), dr. Ivan Krapac (Đakovo), dr. Antun Mahnić (Krk), dr. Antun Gjivoje (Split), dr. Josip Marčelić (Dubrovnik), fra Alojzije Mišić (Mostar), fra Josip Garić (Banjaluka), dr. Ivan Šarić (Sarajevo). Hrvatski predsjednik kongresa bio je dr. Velimir Deželić. S hrvatske strane su bile sljedeće sekcije: religiozne organizacije, socijalno-gospodarski odsjek i kršćanska prosvjeta. Rad u sekcijama, kao i rezolucije, bile su unaprijed pripremljene, a u raspravama su sudjelovali i hrvatski biskupi.

Za našu temu najvažnija je *Socijalno-gospodarska sekcija*, koja je bila najbolje posjećena.⁴⁵ U toj sekciji su se obradile sljedeće teme: Katolička djetička društva; Iseljeničko pitanje; Organizacija omladine; Hrvatski katolički narodni savez; Đačke organizacije; Obrtničko pitanje; Radnički stalež; Seljački stalež: rane i lijekovi; O hrvatskom paraplovstvu. Svaku od tema je unutar sekcije uvodno obradio izvjestitelj, a nakon toga je slijedila kraća ili duža rasprava o predloženim rezolucijama. S obzirom na pojedine teme i rezolucije, ovdje iznosimo tek neka zanimljiva pitanja. U rezolucijama o »Katoličkim djetičkim društvima«, traži se da hrvatski episkopat, hrvatsko svećenstvo i katolički laikat podupru katolička djetička društva, a hrvatski episkopat se moli »da u svojim biskupijama namjesti jednog svećenika koji bi se bavio kršćansko-socijalnim pitanjem i vodio obrtničke i radničke organizacije«.⁴⁶ Značajno mjesto je imala tema »Radnički stalež«,⁴⁷ koju je kao izvjestitelj obradio dr. Rudolf Eckert, a nakon toga se razvila zanimljiva rasprava. Za razliku od *Prvoga hrvatskoga katoličkog sastanka* (1900. godine), na ovom drugom *sastanku* se puno više raspravljalo o radničkom pitanju, i to na temelju papinskih socijalnih dokumenata. To proizlazi iz rezolucija u kojima se, između ostalog, traži od države »da što prije riješi: a) *socijalno osiguranje*, i to posebice u slučaju neuposlenosti, invalidnosti i starosti; b) *zakonsku zaštitu radni-*

⁴⁵ Predsjednik te sekcije je bio dr. Ante Alfirević, potpredsjednik dr. Rudolf Eckert i tajnik dr. Stipe Filipović. Budući »da su se u ovoj sekciji imala riješiti veoma znamenita pitanja za naš narodni život«, to je ona bila najbrojnije posjećena, *isto*, str. 69.

⁴⁶ *Isto*, str. 76. U veoma zanimljivoj raspravi o tom pitanju dr. Antun Bauer, nadbiskup koadjutor, podržao je ideju rekavši da se već radilo na tome da se u »Zagrebu namjesti jedan svećenik, koji bi mogao *na socijalnom polju cijelom dušom i apoštolskim srcem raditi*. Slaba bi bila ovakva akcija bez pravoga oduševljenja i bez pravoga apoštolskoga duha. Neka se dakle nađe svećenik, koji bi imao sprema i koji bi imao volju raditi u djetičkom društvu i radničkom savezu. Nađe li se spreman čovjek pun apoštolskoga duha i prave gorljivosti, biti će imenovan. – Kad je na to presvijetli gospodin nadodao: 'Ja ću ga sam plaćati', nastalo je u dvorani oduševljeno pljeskanje i odobravanje«, *isto*, str. 75.

⁴⁷ Usp. *isto*, str. 119-133.

ka: 1. s obzirom na zdravlje i čudorednost, osobito u tvornicama, gdje se i po noći mora raditi, 2. zaštitu mladih radnika, 3. zaštitu radnica, 4. ustanovljenje nedjeljnog odmora, radnog ugovora te valjano uređene plaće... 5. skraćenje radnog vremena«. ⁴⁸ Radničko pitanje, kao socijalno pitanje, postalo je, može se reći, važno i za hrvatske krajeve. I dalje je važno *seljačko pitanje*, o čemu je uvodno govorio dr. Petar Trbuha na temu: *Seljački stalež: rane i lijekovi*.⁴⁹ Među rane ubraja se cijepanje posjeda, zapuštanje domaće industrije, zaduženost, konzervativan duh i neukost te iseljavanje u Ameriku. Među lijekove ubraja se razvoj zadrugarstva, a posebno se naglašava značenje Poljodjelske banke, koja je osnovana kao rezultat Prvoga hrvatskoga katoličkog sastanka. U rezolucijama se uglavnom govori o tome kako urediti seljačke zadruge i kako nadići neznanje na selu. U tome mogu pomoći različiti tečajevi kod pojedinih seljačkih zadruga, kao i obavezna predavanja ekonomije i zadrugarstva u bogoslovnim sjemeništima i preparandijama.⁵⁰

Predsjednik »Gospodarsko-socijalne sekcije«, dr. Ante Alfirević, upitao se na kraju rada ove sekcije: Što »znači i čemu ovaj sastanak? Zašto smo se mi Hrvati sastali u Ljubljani na drugom hrvatskom katoličkom kongresu? Ne dođosmo amo, da dijelimo, nego da učvrstimo one ideje radi kojih smo se ovdje sakupili. Mi se moramo boriti, jer bez borbe nema spasa... Sada ne smijemo više dopustiti, da i ove naše rezolucije propadnu u zaborav. One nam moraju da budu u čitavom našem radu neki 'vade mecum'«. ⁵¹

Drugi hrvatski katolički kongres u Ljubljani, kao i onaj *Prvi hrvatski katolički sastanak* u Zagrebu, bili su manifestacija vjerske misli. Naime, bili su shvaćeni kao »neko javno ispitivanje savjesti čitavoga naroda, je li ispunio svoju dužnost prema Bogu i Crkvi, ima li pred sobom jasno određene narodne ciljeve i zadatke, je li na zdravom i dobrom putu do njih, koje ga dužnosti čekaju za bližu budućnost«. ⁵² Je li bilo sadržajne povezanosti između Prvoga i Drugoga hrvatskoga katoličkog sastanka? Iscrpan odgovor na to pitanje tražio bi temeljito istraživanje. Čini se da je povezanosti bilo, o čemu na Drugom sastanku u Ljubljani govori i dio rezolucije »Katolička štampa i 'Pijevo društvo'«: »Hrvatsko-slovenski katolički sastanak održavan u Ljubljani dana 26. kolovoza 1913. s velikim veseljem priznaje, da se od prvog hrvatskog katoličkog sastanka u Zagrebu godine 1900. mnogo uradilo na polju hrv. kat. Štampe.« ⁵³

⁴⁸ *Isto*, str. 132.

⁴⁹ Usp. *isto*, str 135-143.

⁵⁰ Usp. *isto*, str. 143.

⁵¹ *Isto*, str. 157.

⁵² S. RITIG, *Slovensko-hrvatski katolički kongres...*, str. 169.

⁵³ J. ŠIMRAK (uredio), *isto*, str. 194.

3.3 Socijalni tečajevi 1908. i 1914.

U dosadašnjem prikazu katoličke socijalne misli prve polovice 20. stoljeća u hrvatskoj teološkoj literaturi, radovi *Socijalnoga tečaja*, na žalost, nisu našli odgovarajuću pažnju. Prvi Tečaj održan je od 24. do 26. travnja 1908. godine u prostorijama Nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu, a u organizaciji Zbora duhovne mladeži zagrebačke i Hrvatskog akademskog društva Domagoj. Zbor duhovne mladeži zagrebačke izdao je iste godine zbornik radova u kojemu je objavljeno šest predavanja, jer je sedmo, o socijalizmu, koje je održao dr. Vilim Anderlič, objavljeno godinu dana ranije u zasebnoj brošuri, pod nazivom *Dva nazora o socijalnom pitanju*.⁵⁴ Na *socijalnom tečaju* predavanja su održali eminentni hrvatski i slovenski profesori. Dr. Ivan Krek, dr. Rudolf Horvat i dr. Krunoslav Janda posvetili su svoja predavanja seljačkom pitanju i stanju seljačkih zadruga⁵⁵ te radničkom pitanju,⁵⁶ dr. Fran Milobar govorio je o temeljnim načelima i nacionalnoj ekonomiji,⁵⁷ a dr. Eugen Lampe o važnosti katoličkih organizacija u suvremenom društvu.⁵⁸ U svim radovima vidljiv je utjecaj enciklike *Rerum novarum*, jer se velik naglasak stavlja na djelo Crkve u rješavanju socijalnih problema,⁵⁹ a potom i na važnost države u očuvanju socijalnoga mira.⁶⁰ Međutim, veći broj tih radova ima apologetski ton jer se pokušava »obračunati« s onima koji su doveli

⁵⁴ Usp. ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 153.

⁵⁵ Usp. I. KREK, Seljačko pitanje, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 3-32; R. HORVAT, Stanje hrvatskog seljaštva u prošlim vijekovima, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 33-46; K. JANDA, Seljačka zadruga, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 78-112.

⁵⁶ Usp. I. KREK, Radničko pitanje, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 47-63.

⁵⁷ Usp. F. MILOBAR, *isto*, str. 64-78.

⁵⁸ Usp. E. LAMPE, Nešto o organizacijama, u: ZBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBAČKE (uredili), *Socijalni tečaj...*, str. 113-153.

⁵⁹ »Socijalni je rad bio spojen s Crkvom od početaka njezina opstanka. I ovaj rad nije ništa drugo, nego praktički proveden princip naše vjere.«, I. KREK, Radničko pitanje..., str. 63. Crkva će osobit doprinos dati socijalnom pitanju svojim moralnim naukom, a najprikladniji oblik kršćanskoga socijalnoga djelovanja vidi se u zadrugama ili udrugama. Usp. K. JANDA, *isto*, str. 98-99.

⁶⁰ Socijalni tečaj raspravlja o stanju seljaštva i radništva te se zahtijeva od države da uloži u izobrazbu seljaka i radnika (pučke škole, zimska škola), rješavanje agrarno-političkoga pitanja, uređenje hipotekarnih kredita i kamata te zaštita od lihvarstva, bolju meliorizaciju zemlje, manje poreze, veće carine za uvozne proizvode, potpisivanje boljega radnoga ugovora, ograničenje rada za žene i djecu, rješavanje stambenog pitanja, odjeće i standarda, ogrjeva, kvalitetniju zdravstvenu zaštitu (pučka lječilišta, seksualni odgoj, žensko pitanje), itd. Usp. I. KREK, Seljačko pitanje..., str. 17-30; ISTI, Radničko pitanje..., str. 51-62.

do takve nepravde. Drugim riječima, u svjetlu enciklike *Rerum novarum* želi se ukazati, s jedne strane, na temeljne uzroke društvene nepravde te na krive lijekove u rješavanju ovih problema.

Sličan socijalni tečaj organizirao je Hrvatski katolički narodni savez 26. i 27. veljače 1914. godine u Zagrebu, također u dvorani Vijenac u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu. Na temelju dostupne literature, bio bi to drugi socijalni tečaj,⁶¹ iako se u izvješćima s tečaja on navodi kao prvi.⁶² Međutim, sa sigurnošću možemo utvrditi da je prvi tečaj, održan 1908. godine, bio, na određeni način, plod Prvoga hrvatskoga katoličkog sastanka, a ovaj drugi nastavak je Drugoga hrvatskoga katoličkog sastanka. U izvješćima se izričito kaže kako je svrha tečaja bila »praktična uputa u socijalno djelovanje među hrvatskim narodom. Na drugom hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani raspravljali smo više teoretično, koje su nam organizacije potrebite na religijoznom, gospodarskom i prosvjetnom polju, a na ovom socijalnom tečaju bit će predočeno i protumačeno, kako se imađu pojedine organizacije osnivati, što se sve ište od vođa socijalnih udruženja, a što od članova, kojim životom moraju organizacije živjeti, ako hoće da napreduju i cvjetaju, i kakav savez mora da bude između raznih udruženja. Na ljubljanskom kongresu razvili smo program socijalnoga rada u narodu prema Kristovim načelima, a sada treba da se dadnemo na praktično izvršenje toga programa.«⁶³ Drugim riječima, središnja tema socijalnog tečaja 1914. godine bilo je osnivanje katoličkih organizacija (udruga) koje su nužne za katoličko socijalno djelovanje na religioznom, gospodarskom i kulturnom području društvenog života.⁶⁴

Prema izvješću prisutnih, tečaj je bio iznimno dobro posjećen, sudionika »je bilo do 200 mimo čč. klerika!«⁶⁵ Tečaj je, u prvom redu, bio namijenjen svećenicima, na što ukazuje i izvještaj sa skupa, objavljen u Katoličkom listu i Vrhbosni. Naime, u izvješću piše kako socijalno pitanje i rad, »po priznanju svih sociologa

⁶¹ Na temelju dostupne literature, ne možemo povezati ova dva tečaja, ali održavanje na istom mjestu i sudjelovanje istih predavača upućuje na zaključak da je ovaj drugi socijalni tečaj u određenom smislu nastavak onoga prvoga, održanog 1908. godine.

⁶² Ostaje nejasno što se mislilo pod pojmom »prvi socijalni tečaj u ovoj godini.« Možda ih je bilo i više, ali o tome nemamo do sada nikakvih saznanja. Usp. J. ŠIMRAK, Prvi ovogodišnji socijalni tečaj u Zagrebu..., str. 77.

⁶³ *Isto*, str. 77.

⁶⁴ »Religijozne organizacije, a među njima Marijine kongregacije, Vojska presv. Srca Isusova, Treći red sv. Franje, Apostolat sv. Ćirila i Metodija imadu da budu osnova, duša svega rada i svega napretka. Čvrsta katolička vjera, nepokolebiva vjerska načela, moralni, kreposni život naroda mora biti fundamentom svemu katoličkom pokretu.« *Isto*, str. 77.

⁶⁵ A. MESSNER, *isto*, str. 86. Prema izvješću u Katoličkom listu, sveukupno je bilo 200 sudionika, od kojih 120 svećenika, do 20 akademika laika, desetak intelektualaca, četvorica seljaka i bogoslovi. Usp. Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 10, str. 121.

u našoj domovini i izvan nje, nije samo gospodarsko pitanje, kako bi to neki htjeli, nego je ono i vjersko-čudoredno pitanje. Zato nije nerazumljiv pojav, da se na ovakvu akciju u prvom redu svuda poziva stalež svećenički.«⁶⁶ Izvještaj nastavlja: »Presvijetli gospodin zagrebački nadbiskup-pomoćnik, znajući hrvatske prilike i potrebe vremena i katoličkoga puka, pozvao je svoj kler, da na 26. i 27. veljače pribiva u što većem broju socijalnom kurzu, da se upozna sa načelima, na kojima se osniva taj rad i koji treba da kler neminovno preuzme. Sam je Presvijetli osobno otvorio tečaj.«⁶⁷ Naime, u Katoličkom listu možemo pročitati kako je mons. Antun Bauer, nadbiskup koadjutor, još u korizmenoj okružnici pozvao svećenstvo na socijalni tečaj, kako bi se, prema njegovoj želji, »tako prokrčio i utro put jedinstvenom praktičnom organizatornom radu katoličkog svećenstva u hrvatskom narodu i napose u hrvatske mladeži«.⁶⁸

I na ovom tečaju predavači su bili hrvatski i slovenski profesori. Prvo predavanje u prijepodnevnom programu održao je dr. Krek, slovenski sociolog, o hrvatskom seljaštvu i njegovim mnogovrsnim potrebama. Posebno je istaknuo važnu ulogu države u rješavanju seljačkog pitanja te pozvao na ljubav prema seljaštvu. Prema njegovim riječima, država mora zaštititi seljaštvo, jer o njemu zavisi državna snaga. Drugo predavanje trebao je održati dr. Lampe, ali je zbog spriječenosti predavanje održao dr. Povšenjak, govoreći o važnosti katoličkih organizacija. Poslijepodne je prvo izlaganje o praktičnom apologetskom radu imao dr. Fran Barac te naglasio kako danas Crkva mora izaći van iz sakristije i približiti se svijetu, jer svijet danas bježi od Crkve. U tom smislu, svećenik treba biti organizator – vođa te je predavač ukazao na primjere takvoga rada u Americi. Osobito je ukazao na važnost katoličkog tiska te kako treba »svom energijom zlu štampu suzbijati, tako valja svom gorljivošću širiti katoličke knjige, novine, brošure, letke«.⁶⁹ Zadnje predavanje prvoga dana održao je isusovac Ilija Gavrić o pučkim misijama i katoličkim kongregacijama.

Drugi dan započeo je predavanjem g. Puđaka o omladinskim društvima, u kojem je istaknuo kako omladinska društva stvaraju nove ljude, novih misli i osjećaja, te tako na poseban način odgajaju mladež. Potom je govorio dr. Trbuha, župnik iz Riječice kod Karlovca, o gospodarskim organizacijama, osobito seljačkim kreditnim zadrugama. Poslijepodne rad je nastavljen predavanjem J. Gollnera o potrebi osnivanja seljačkih udruga, a posljednje predavanje na tečaju održao je g. Ivšić o Katoličkom hrvatskom narodnom savezu, koji ima za svoj temeljni cilj

⁶⁶ A. MESSNER, *isto*, str. 83.

⁶⁷ *Isto*, str. 83.

⁶⁸ Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 86.

⁶⁹ Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 10, str. 120.

socijalno školovanje hrvatskoga naroda. Prema njegovom mišljenju, ovaj savez imao bi »okupiti sav hrvatski katolički narod u jednu čvrstu falangu, koje nitko ne bi mogao probiti, imao bi ujediniti sve naše sile, a osobito našu katoličku štampu, da svagda jedinstveno nastupa, da bude temeljito i na vrijeme informirana o svim katoličkim težnjama i da izbjegava iznašanje nesuglasica ili pogrješaka u našim katoličkim redovima, koje se mogu zgodnije popraviti privatnim putem.«⁷⁰

Drugim riječima, socijalni tečaj je progovorio o potrebi bolje gospodarske organizacije hrvatskog naroda, kao i važnosti kulturnih i crkvenih organizacija u hrvatskom narodu. Željelo se, u duhu zaključaka Drugoga hrvatskoga katoličkog kongresa, pružiti praktične smjernice za rad katoličkih udruga. Ukazalo se, prije svega, na važnost dobro organiziranog svećeničkog rada te na ulogu koju ima udruga Svećenička zajednica na vjerskom, karitativnom te kulturnom planu, a osobito u vođenju omladinskih i zadrugarskih organizacija. Zaključilo se, u duhu Drugoga hrvatskoga katoličkog kongresa, održanog u Ljubljani, da treba nastaviti s osnivanjem Seljačkih zadruga po Raiffeisenovom modelu, osobito u djelokrugu »mljekarske, peradarske, jajačarske, vinogradarske, žitničarske, margvogjske i druge podzadruga, da seljak uzmogne lakim načinom doći do potrebna svakidanjega novca.«⁷¹ U cilju duhovne obnove naroda, ističe se važnost djelovanja Marijinih kongregacija i drugih udruga te pučkih misija i duhovnih vježbi za obrazovane, kako bi se odgojile »prave vođe katoličkoga pokreta i rada među hrvatskim narodom.«⁷² Posebna pažnja posvećena je i udruzi Apostolata sv. Ćirila i Metodija, koja ima zadaću promicati duh kršćanskog jedinstva na našim prostorima i pridonijeti boljem upoznavanju istočnog obreda. Na kraju, o uspjehu socijalnog tečaja govore riječi samih sudionika, koji zaključuju kako je od »prijeke nužde da se ovakovi kurzovi redovito daju. Ne bi morali biti prečesti, pak ni u ovako veliku stilu.«⁷³

1.3.1. Apologetski pristup društveno-socijalnim pitanjima

Među temeljnim porukama socijalnih tečajeva ističe se tvrdnja da je sloboda, nošena duhom individualizma, postala razorna po ljudsko društvo te se u većem broju izlaganja upravo tom problemu posvećuje osobita pažnja. Posebno se ističe kako naši »liberalci i bezvjerci počeli su već odavna u hrvatske seljačke kuće unositi svoje zatorne misli, koje mogu polako iskopati grob narodu, štono je nekad

⁷⁰ Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 78.

⁷¹ *Isto*, str. 78. O djelovanju Raiffeisenovih udruga, tzv. Reiffeisenovki, vidi također: E. LAMPE, *isto*, str. 118-127.139-141.

⁷² Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 78.

⁷³ A. MESSNER, *isto*, str. 86.

radi svoje privrženosti prema vjeri zadobio časn timer nadimak antemurale christianitatis. Zato je apologetski pučki rad u našem narodu veoma potreban.«⁷⁴ U tom smislu, katolički mislioci ukazuju na štetnost liberalne »revolucije«, jer novonastale institucije nisu poštivale evoluciju ljudskoga duha i strpljivo sazrijevanje novih ideja. Tražio se, naime, radikalni odmak od starog sustava te se pritom uništilo i ono što je bilo vrijedno u prijašnjim društvima.⁷⁵ Na osobit način se ukazuje na neriješeno pitanje bratstva, jer nametanjem neograničene tržišne konkurencije, u ime individualnih prava, previdjelo se kako u području gospodarstva vrijede drugačija pravila nego na području političkoga i građanskog prava. S druge strane, u ime individualnih prava tražila se minimalna država, tj. država koja neće intervenirati kako ne bi povrijedila načelo slobode pojedinca.⁷⁶ Međutim, već tada se uočava kako ovakav razvoj nema budućnosti jer uništava čovjeka i stvara društvene nejednakosti.⁷⁷

Osim kršćanske kritike liberalnog kapitalizma, kao reakcija na kruti kapitalizam, javlja se i socijaldemokracija, koja naglasak stavlja na intervenciju države u rješavanju socijalnih problema. Stoga, pritisnut potrebom socijalnih zakonitosti, liberalni individualizam, otjelovljen u divljem kapitalizmu, polako mora ustuknuti pred socijalnim načelima.⁷⁸ Međutim, već na prvom socijalnom tečaju istaknu-

⁷⁴ Socijalni tečaj u Zagrebu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 7, str. 78.

⁷⁵ »Moderni period nije mario da traži takove dodirne točke sa starijim periodom, na koje bi se navezao, te tako postepenom evolucijom preveo europsko društvo iz 'okova' i 'tmine' na slobodu i svijetlo, već se pobunio proti svemu što su prijašnji vijekovi uspostavili: političke, socijalne, gospodarske pa i vjerske institucije imale su pasti pred novim idejama i novim moralom.«, F. MILOBAR, *isto*, str. 71.

⁷⁶ »Imajući ovo pred očima, pa sjetivši se k tomu na samo vrijeme, kad porod nacionalne ekonomske znanosti pada – lahko će si laik u ovoj znanosti predstaviti, kojim duhom diše i za kakova se načela oduševljava ekonomika u svojoj mladosti. U to vrijeme, u vrijeme krilatica »slobode, jednakosti i bratimstva« i ekonomika je oduševljena za najširu slobodu i posvemašnju jednakost; samo nije za »bratimstvo«, jer ovo znači na području narodnog gospodarstva – caritas. A to po njezinu računu ne spada u rubriku.«, *Isto*, str. 73.

⁷⁷ »U svojoj je mladosti ekonomika tako zadojena načelima slobode, da ne podnaša upravo nikakve organizacije ni korporacije, pače ona ide za tim da progoni svaki pokus, jer bi to tobože spriečilo slobodu utakmice. Ona je tako oduševljeni apostol podpune slobode da joj se čini posve naravno ako jaki kapitalista slaboga – jer neorganiziranoga – radnika gladom sili, da mu iznajmi svoju radnu silu uz uvjete koje kapitalista diktira po volji. Što zato ako se »sloboda ugovora« među »ravnopravnim« ugovarateljima izrodi u najprostije i najlihvarskije izrabljivanje. Država ne ima tu nikakova posla niti prava intervenirati jer bi bilo povrijedjeno načelo slobode.«, *Isto*, str. 73-74.

⁷⁸ »Liberalizam i individualizam prave koncesije sve malo po malo socijalnomu načelu, i nema dvojbe, da će u tom smjeru razvoj i dalje teći i da će po svojoj prilici ići stvar dotle, dok se napokon nađe ona točka, gdje će se naći harmonija između individua i njegovih interesa te društva i njegovih zahtjeva. Ali harmoničkoga niti kulturnoga u opće života ne može biti u ljudskome društvu, ako to društvo ne živi i ne radi po načelima etike.«, *Isto*, str. 75-76.

to je kako dolazi do određenog saveza između socijaldemokracije i umjerenih liberalnih krugova. Katolički autori se stoga pitaju: prema kojim će socijalnim i etičkim načelima ići društvo? Prema onima koji nudi *kršćanski socijalizam* ili onima koje pruža *socijalna demokracija*? Predavači se vrlo apologetski postavljaju prema predloženim modelima države, kako od strane umjerenih liberala tako i od socijaldemokrata. Osnovni prigovor je antropološke naravi, jer smatraju da je temeljni nedostatak ovih modela u tome da zadržavaju prikriveni egoizam, suprotan kršćanskom poimanju ljubavi prema bližnjemu te, u konačnici, i prema samom pojmu solidarnosti. Naime, osnovni cilj oba modela je u tome da se održe ili dođu na vlast, a ne da iskreno pomognu čovjeku.⁷⁹

»Uzveličavanje individualizma, kultiviranje ovoga jednoga ekstrema, izazvalo je drugi ekstrem – socijalizam. Individualizam drži na oku samo pojedinca pa kraj ovoga ni ne vidi društva; socijalizam opet žrtvuje pojedinca posvema društvu. Individualizam degradira državu na nijemoga posmatrača natjecanja i borbe među pojedincima; socijalizam uzdiže državnu omnipotenciju do najveće despocije nad pojedincima.«⁸⁰

Katolički sociolozi i teolozi onoga vremena, kao odgovor na izazove liberalnog kapitalizma, ali i socijaldemokracije, tj. u cilju prevladavanja, s jedne strane, individualizma i egoizma, a s druge etatizma, kao rješenje nastalih društveno-socijalnih problema predlažu, stoga, osnivanje katoličkih udruga koje će imati značajnu ulogu u duhovnoj i gospodarskoj preobrazbi društva. Predlažu tako osnivanje udruge obrtnog i seljačkog staleža, osobito organiziranje majstora, obrtnih pomoćnika i šegrta, potom kršćansku organizaciju radništva, razna strukovna društva, organizaciju učenika, sveučilišnih profesora, ženske organizacije, udругu katoličkih novinara te političara. Značajnu ulogu imaju i katoličke vjerske udruge, osobito Marijina kongregacija i kasnije Katolička akcija.⁸¹

⁷⁹ Zanimljivo je spomenuti jedno promišljanje, izneseno na tečaju, o tome u kojem će pravcu ići razvoj socijalne misli – u smjeru socijalne demokracije ili kršćanskoga socijalizma. »To će odlučiti borba. Prema tradicijama i naravnim razvojem imao bi pobijediti kršćanski socijalizam. Ali sada vladajući liberalizam izdašno pomaže svoje čedo socijalnu demokraciju, uslijed čega ova postaje ljuti protivnik. Prema ovomu pitanju sve se malo po malo cijelo društvo i sve stranke grupiraju u dva velika kulturno-ekonomska tabora. Koji će dakle pobijediti? Onaj koji bude znao i htio bolje – bditi i raditi.«, F. MILOBAR, *isto*, str. 77.

⁸⁰ *Isto*, str. 75.

⁸¹ Usp. E. LAMPE, *isto*, str. 141-153.

1.3.2. Solidarnost – kršćanski odgovor

Polazeći od uvjerenja kako su vjera i moral temelj života svakoga naroda, a osobito kulturnom i gospodarskom napretku, u radovima socijalnog tečaja se ukazuje na potrebu stvaranja različitih udruga u kojima bi se živo prakticiralo kršćansko načelo ljubavi prema bližnjemu, osobito na gospodarskom planu. Istovremeno, organizirano djelovanje katolika u takvim udrugama najbolje je sredstvo u izgradnji kreposti ljubavi i odgovor na princip egoizma koji je nametnulo suvremeno društvo.

»Zato je udrugarstvo osnovano na principima kršćanske vjere, zato ono ta principija djelotvorno provadja i narod u njima vježba i ne da, da se na te vječne istine zaboravi, već nastoji, da ta načela prožmu svaki naš posao, svaki naš kret, svaku našu misao. Ovi principi imadu biti misli vodilje kod svakoga posla zadruge, oni su poticalo, koje um, srce i ruke stavljaju u službu ljubavi bližnjega svoga. Tako je zadrugarstvo prvo u gospodarskom svijetu mjesto principa egoizma princip altruizma i to praktično provelo.«⁸²

Autori, gotovo s ushitom, govore o važnosti katoličkih gospodarskih udruga. U njima, posebno seljačkim zadrugama,⁸³ članovi ne pomažu toliko sebi koliko drugima, nošeni Božjom zapovijedi ljubavi prema bližnjemu. Dolazi do sklada između onih imućnijih i onih potrebnijih, a djelotvorno vršenje ljubavi prema bližnjemu nalazi svoj najviši izraz u besplatnom, dragovoljnom obavljanju službe u zadrugi.⁸⁴ S druge strane, udruga prosuđuje uspješnost nekog projekta te se u duhu domišljate ljubavi traži način kako čovjeku pomoći, jer su i stvorene da pomognu drugima. Istovremeno, izgrađuje se povjerenje i duh poštenja među članovima te na taj način vrši i čudoredna obnova društva.

⁸² K. JANDA, *isto*, str. 99.

⁸³ U to vrijeme najčešće su bile Reiffeisenove zadruge, koje su bile praćene i njihovim bankama, a cilj im je bio spasiti seljake od lihvarstva te stvoriti uvjete od kojih će seljaci crpiti korist i blagodat, osobito ovakvim udruživanjem postići najbolju cijenu na tržištu. S druge strane, zanimljivo je njihovo promišljanje: »Istina, da se malom seljaku ne isplati kupovati neke (ne sve) i to skuplje strojeve, ali za to su tu seljačke zadruge koje pomažu. Seljačka zadruga lako će kupiti veći i skuplji stroj, pa će ga onda uz neku oštetu posudjivati svojim članovima i to redom, da ne bude nikome krivo. Neke strojeve mogu i moraju si seljaci sami nabavljati i to one, koji se češće i više trebaju.«, *Isto*, str. 90.

⁸⁴ »U udrugama članovi ne samo svoj novac, već svoje znanje i umijeće, svoje vrijeme i svoje sposobnosti ulažu u službu ljubavi bližnjega svoga. Djelotvorno vršenje ljubavi bližnjega nalazi najviše izraza u besplatnom obavljanju službe i zadrugi. Jedina plaća koju službenici u zadrugi imaju jest svijest da su dobro djelo učinili.«, *Isto*, str. 100.

»Udruga, pak, u kojoj vlada iskrena ljubav, upustit će se dublje u ispitivanje položaja čovjeka koji od nje traži pomoć, ispitat će pomno i zdušno kako je dotičnik dospio u neugodan položaj; ukoliko je moguć popravak i zadruga će mnogo puta pružiti svoju ruku pomoćnicu ondje gdje bi površna nemilosrdnost već u napred rekla 'ne!'. Ukratko, udruga radi ne samo glavom, nego i srcem. Podjeljujući zajmove, djeluje udruga uzgojno. Udrugar, dobivši zajam, znade da ga je dobio ne zato što pruža dovoljnu materijalnu sigurnost, nego navlastito za to, što udruga imade u njega povjerenje, što u njegovo poštenje vjeruje. To će ga povjerenje dirnuti i on će odlučiti, da se pokaže vrijednim toga povjerenja... Kako udruga u prvom redu pita, kakav čovjek u nje traži zajam, da li je čestit i pošten, te samo takav čovjek može biti član udruge, ona na taj način goji i uzdiže čuvstva poštenja, jer će svaki čovjek nastojati, da si uzornim svojim životom osigura članstvo u udruzi.«⁸⁵

Možemo reći da je povod udruživanju bila borba protiv lihvarstva te stvaranje slobodnih i samostalnih seljaka i poduzetnika u gospodarstvu, osobito u ćudorednom i političkom smislu. Međutim, udruživanje ima za cilj podizanje samosvijesti kod samih članova i razvijanje svijesti o potrebi pouzdanja u vlastite sile i sposobnosti. Solidarnost je u tom procesu nezaobilazan čimbenik, jer je *duša udrugarstva* i *unutarnja snaga* koja povezuje članove. Solidarnost bi zapravo bila ostvarenje kršćanske zapovijedi ljubavi u osobitom načinu življenja zajedništva. Solidarnost postaje oblik prijateljstva koji pobjeđuje egoizam i stvara duh zajedništva, tj. izgrađuje prijateljstvo između članova udruge na temelju zajedničkih interesa koji su prožeti kršćanskom ljubavi. Solidarnost je tako odgovor na egoizam današnjeg vremena i shvaća se kao oblik (*samo*)*pridizanja i pomoći uspješnim katolicima*. Drugim riječima, solidarnost bi bila način življenja *zajedništva i samopomoći*, kao kršćansko ostvarenje bratstva unutar katoličkih udruge. U konačnici, solidarnost vodi *ćudorednom unapređenju društva*, osobito kao oblik osobne duhovne izgradnje protiv egoizma i individualizma te na taj način unosi u društvo kršćanski duh.

»Zadugarstvo uvelo je među svoje članove solidarnost. Ono veže međusobno interese članova, ono upućuje jednoga čovjeka na drugog, uklatko, ono stvara uži i jači vez prijateljstva. I doista već je mnogo puta udruga premostila jaz, koji je dijelio ljude međusobno, mnogo je razmirica nestalo, mnogo se je nesuglasica izravnilo. Neprijateljstva su nestajala onim časom kada se je u selu pojavila udruga a na mjesto toga zavladała je među tamošnjim stanovnicima ljubav, sloga, zajedništvo i sreća.«⁸⁶

⁸⁵ *Isto*, str. 101-102.

⁸⁶ *Isto*, str. 103.

Svrha udruživanja je, stoga, prije svega, *čudoredni odgoj* članova udruge, a postiže se putem *gospodarskog uzdignuća radnika i seljaka*. U tom smislu, gospodarski uspjeh je samo sredstvo, jer se poboljšanjem materijalnih prilika članova udruge želi poglavito postići njihovo čudoredno uzdizanje.⁸⁷ Osnivanje katoličkih udruge ima tako iznimnu važnost jer su upravo one mjesto ostvarenja i življenja solidarnosti. Možemo, stoga, reći da je izvorište solidarnosti u kršćanskoj zapovijedi ljubavi, a očituje se u solidarnom životu unutar udruge, jer članovi jamče solidarno za obveze drugih. Na taj način, solidarnost duhovno izgrađuje članove udruge jer stječu međusobno povjerenje i prijateljstvo te razvijaju svijest odgovornosti, budi osjećaj za dragovoljni rad i udruživanje rada i sredstava. Solidarnost na poseban način potiče stručnjake na uključivanje u rad udruge, kako bi pomogli radnicima i seljacima u ostvarenju uspješnih gospodarskih projekata na putu uzdignuća materijalne situacije i uspješnog poslovanja. Istovremeno, solidarnost potiče na potrebu strukturiranja, bolje organizacije rada udruge, jer su dobre strukture preduvjet uspješnog poslovanja, osobito u borbi protiv lihvarstva, prevelikih kamata te pribavlja, bez traženja državne pomoći, početni novac za ulaganja u projekte jer je novac pokretač razvoja. Solidarnost tako upućuje jednog čovjeka na drugoga te postaje specifičan oblik bratstva jer stvara uži i jači vez prijateljstva te je, u konačnici, način života *kršćanske djelotvorne ljubavi*, konkretan stil duhovnosti koji se ostvaruje kao odgovornost za bližnjega. Možemo reći da nas iznenađuju visoki moralni kriteriji koji su bili postavljeni u udrugama, gotovo utopistički jer se inzistira na dobrovoljnom radu bez materijalne koristi, ali istovremeno i realistički, jer se ukazuje i na opasnosti koje prijete u radu udruge a koje su protivne duhu solidarnosti.

»Neograničeno jamstvo je nadalje već za to potrebno da se zapriječe u drugu vratolomni poslovi i lakoumno gospodarenje. I oni udrugari koji u svojim rukama imaju upravu udruge, jamče solidarno i neograničeno za obveze udruge dok s druge strane ne imaju za sebe neposredno nikakovu korist očekivati. Makar poslovi udruge kako mu drago dobro uspijevali i napredovali, nemaju niti udrugari, niti članovi ravnateljstva nikakove neposredne koristi odatle očekivati. Velim neposredne, jer se u drugu ne dijele dividende, ne dijeli dobitak među članove, niti se za obavljanje službe daje nagrada, već se cijeli

⁸⁷ »Ukratko, zadaću udruge je sam Reiffeisen zgodno označio u & 2. svojih pravila (danas & 4.), gdje veli: 'kod čitavoga poslovanja udruge neka se uvijek na umu drži, da se dizanjem i poboljšanjem materijalnih prilika članova poglavito postigne čudoredno njihovo unapredjenje'. Jedna se svrha sa drugom prepliće, te ne možeš zamisliti jedno bez drugoga, već čudoredno unapredjenje ide usporedno sa gospodarskim. Ja ću biti slobodan tomu dodati da je baš čudoredno unapredjenje ljudi svrha udrugarstva a gospodarsko unapredjenje je tek sredstvo za postignuće te svrhe.«, *Isto*, str. 103-104.

čisti dobitak prinosi u pričuvnu glavnicu. Prema tome neograničeno jamstvo nalaže upravi udruge najveću opreznost kojoj će se tim laglje moći udovoljiti pošto ovdje nema težnje za dobitkom niti gramze za osobnom koristi, što su baš jedina poticala na lakoumno poslovanje i vratolomne špekulacije.«⁸⁸

Solidarnost, međutim, zahtijeva i određene preduvjete. To su prije svega poštenje i povjerenje te prihvaćanje dobrovoljnoga, besplatnog rada kao zaloga sigurnosti i uspješnosti udruženoga rada.⁸⁹ Drugim riječima, solidarnost je moguće živjeti u udruzi jedino ako su članovi osobe kreposnoga života, tj. ako su članovi udruge, osobito uprave, spremni to činiti iz ljubavi prema bližnjemu. Stoga nas ne smije začuditi zašto se toliko naglašava važnost vjerske i čudoredne izgradnje te kršćanske duhovnosti. Međutim, solidarnost, življena u obliku udruživanja, postaje istovremeno i zahtjev suvremenog kršćanstva – odgovor na izazove individualizma i preduvjet opstanka u modernom društvu, jer ako katoličke principe ne unesemo u moderno društvo, naš će »katolicizam bit tek historički monumenat bez ikakve vrijednosti za sadašnjost i za budućnost«.⁹⁰

»Organizirani ljudi postaju sposobni i za veće organizacije; oni imaju pravi pojam o općini i postaju najbolji njeni vodiči i najbolji narodnjaci. Apstraktna narodna misao, koja bazira samo na skupnosti jezika, nije sposobna da ih sve sveže u zajednički rad. Ova misao treba da dobije pomoći, da se napuni, jer je sama sobom prazna. Ima ljudi koji su oduševljeni narodnjaci, a ipak rade protiv svog naroda. Narod valja naučiti da radi zajednički za skupno blagostanje i koji ovako uče svoj narod ti su njegovi najbolji prijatelji... Učiti i raditi, i opet učiti i raditi to neka je prva briga, jer treba dobro

⁸⁸ *Isto*, str. 106-107.

⁸⁹ Razlozi koji zahtijevaju dobrovoljni rad u udruzi su sljedeći: »Ljubav naprama svomu bližnjemu zahtijeva da se nešto čini, a ne samo govori, a zahtijeva da se nešto čini radi bližnjega a ne radi sebe Seljačke zadruge, kojima je svrha gospodarski unaprijediti seljaka, moraju biti u stanju seljaku što jeftinije zajmove davati. Da pak uzmognu seljačke zadruge davati jeftinije zajmove, nego novčani zavodi, moraju troškovi uprave biti što neznatniji i manji. Seljačke zadruge dakle mogu baš zato, što nemaju nikakvih ili bar vrlo neznatnih upravnih troškova, davati seljaku jeftinije zajam nego novčani zavodi. Treći je napokon razlog besplatnim službama u udruzi u tom što se udruga mora čuvati svake špekulacije i svakoga pustolovnog poslovanja. Udruga mora raditi pošteno i ozbiljno ne gramzeći ni za kakvim dobitkom. Jer bude li u udruzi vrijedilo načelo: zgrnuti u što kraće vrijeme što više novaca, udruga će se upustiti u svakojake poslove – možda čak i nečiste – a kod toga bi se moglo lako dogoditi da udruga po zlu pođe. Ako bi članovi uprave dobivali nagradu za svoj posao, oni bi znali, da je ta nagrada u razmjeru s dobitkom udruge. Kako već ljudi jesu sebični, nastojali bi što veći dobitak udruzi namaknuti samo da oni mogu što veću nagradu brati.«, *Isto*, str. 111-112.

⁹⁰ E. LAMPE, *isto*, str. 113.

zasukati rukave da bar donekle dostignemo one narode koji su u kulturi čitavo stoljeće pred nama. U nama i u čitavome narodu mora da bude budna svijest da možemo i moramo napredovati, samo neka je naš rad zaodjeti poniznošću. Ne smijemo samo uživati u našoj slavnoj heroičkoj prošlosti već moramo da gledamo i u budućnost da nam možda uslijed naše nepažljivosti i djetinjarije ne bude gorka. Za budućnost se možemo osigurati jedino udruženim putem.«⁹¹

2. Oznake solidarnosti u katoličkim publikacijama i tisku

Važno sredstvo u širenju socijalne misli imao je katolički tisak. On, prema mišljenju katoličkih sociologa, mora biti ugledan, dobar i moderan. Pod pojmom ugledan, podrazumijevali su da katolički tisak promiče vjerske sadržaje te odiše zdravim domoljubljem i uljubdom i tako dostojno brani katoličke ideje. Katolički tisak mora se temeljiti na poštenju, poštivanju protivnika, ali i apologetskim tonom jasno braniti katolička socijalna načela. Pod pojmom »dobra katolička štampa«, podrazumijevali su da ona podiže narodnu dušu, dobro poznaje psihologiju naroda i ulijeva ohrabrenje i nadu, a ne podgrijava lažne nade. Drugim riječima, katolički tisak mora odgajati narod, izgrađivati higijenu društva i zdrav ćudoredni osjećaj. Od katoličkog tiska se zahtijeva da bude moderan, tj. da na suvremen način, zanimljiv čovjeku, progovara o društvenim i vjerskim pitanjima.⁹²

U vremenu od 1900. do 1945., ove misli potakle su objavljivanje mnoštva knjiga i publikacija koje obrađuju socijalnu tematiku. U ovom radu nije ih moguće sve prikazati te ukazujemo samo na one najvažnije. Djela dr. Vilka Anderlića, pisca prve sociologije na hrvatskom jeziku i profesora sociologije na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu, zaslužuju sigurno posebnu pažnju. U tom kontekstu je zanimljivo vidjeti upotrebljava li se uopće pojam solidarnost u 30-ih godina dvadesetog stoljeća veoma popularnoj biblioteci MOSK (Moderna socijalna knjižnica), koju je 1934. godine pokrenulo Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj«, uz pomoć Zbora društva mladih Zagrepčana.⁹³ Veliku ulogu u promicanju socijalne osjetljivosti kršćana, osobito svećenika, imali su crkveni časopisi, u kojima možemo iščitati mnoge članke u kojima se obrađuju socijalne teme. Ovi časopisi ujedno su bili i svojevrsna kronika socijalnih događanja u Hrvatskoj, ali i šire.

⁹¹ *Isto*, str. 123-125.

⁹² Usp. V. ANDERLIĆ, *Socijologija*, Biskupijska tiskara, Đakovo, 1912., str. 89-92.

⁹³ MODERNA SOCIJALNA KNJIŽNICA, *Rys Kominternu (KOMunistička INTERNACIONala)*, svezak 7, Zagreb, 1934.

2.1. Vilko Anderlič – pisac prve Sociologije

Značajan doprinos razvoju katoličke socijalne misli u Hrvatskoj čine djela dr. Vilka Anderlića,⁹⁴ pisca prve Sociologije na hrvatskom jeziku.⁹⁵ Anderličev priručnik, kako on sam kaže u predgovoru, sastavljen je prema najpoznatijim autorima toga vremena, koji zastupaju kršćansko mišljenje, osobito prema knjizi *Socijologija*, slovenskog sociologa dr. Aleša Ušeničnika.⁹⁶ Anderlič u svojim promišljanjima polazi od činjenice da je Crkva i danas, kao što je bila tijekom povijesti, eminentno socijalni čimbenik, budući da je između »individualizma liberalističkog i krutog komunizma socijalne demokracije održala zlatnu sredinu«.⁹⁷ Središnje mjesto njegovoga promišljanja zauzima pojam kršćanske pravednosti, jer smatra da je Crkva uvijek imala socijalne svece koji nisu samo s karitativnog gledišta već, prije svega, s gledišta kršćanske pravednosti, naglašavali da svi ljudi imaju jednako pravo na život. U tom smislu, polazeći od načela enciklike *Rerum novarum* da svaki čovjek ima jednako pravo na uživanje zemaljskih dobara, ukoliko su mu potrebna za pošteno uzdržavanje, te od prava na privatno vlasništvo ukoliko se ono ne protivi i ne dokida to pravo drugom čovjeku, Anderlič zaključuje da kršćanstvo samo po sebi nije apsolutni branitelj ni kolektivizma ni privatnog vlasništva.⁹⁸ Samo s jednim, prema Anderliču, ne slaže se kršćanstvo, »a to je socijalna nepravda, bila ona pod plaštom komunizma, bilo individualizma«.⁹⁹

⁹⁴ Dr. Vilko Anderlič (1882.-1957.), za svećenika Zagrebačke nadbiskupije zaređen 1905. godine, 1911. godine, na poziv đakovačkog i srijemskog biskupa dr. Ivana Krapca, prelazi u Đakovo gdje od drugog polugodišta akademske godine 1911./12. do 1914. godine predaje novi predmet, sociologiju, koji je na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu ustanovljen 1911. godine, na poticaj biskupa Krapca. Od 1914. do 1930. obnaša službu župnika u Berku, a od 1930. do 1957. službu župnika u Sotinu.

⁹⁵ Osim ovog priručnika i već navedenog djela *Dva nazora o socijalnom pitanju*, dr. Anderlič je napisao još desetak manjih radova iz područja katoličke socijalne nauke. Usp. *Pravo privatnog vlasništva*, Biskupijska tiskara, Đakovo, 1913.; *Svećenik i socijalno djelovanje*, Nadbiskupijska tiskara, Zagreb, 1916.; *Kršćanstvo kao socijalni faktor*, Tiskara »Novo Doba«, Vukovar, 1928.; *Socijalizam. Kritika socijalizma*, Biskupijska tiskara, Đakovo, 1929.; *Kriza privatnog vlasništva i kršćanstvo*, Tiskara »Novo Doba«, Vukovar, 1931.; *Socijalni problemi. I.*, Tiskara »Novo Doba«, Vukovar, 1940.; *Socijalni problemi. II.*, Tiskara »Novo Doba«, Vukovar, 1942.; *Kapitalizam*, Narodna prosvjeta, Zagreb, 1923.

⁹⁶ Usp. V. ANDERLIĆ, *Socijologija ...*, str. VII-VIII. Vidi također: D. ŠARČEVIĆ, Dr. Vilko Anderlič: Socijologija, u: GBBS XL (1912.), br. 22, str. 184.

⁹⁷ V. ANDERLIĆ, *Socijologija*, str. 77-78.

⁹⁸ Zanimljiv je Anderličev zaključak, prema kojem kršćanstvo »s jedne strane u čovjeku posvećuje njegovu sklonost za stjecanjem, predočuje mu plemenite ciljeve i kroti njegovu pohlepnost. S druge strane daje mu najplemenitije motive komunizma i potiče ga, da se radi potpune službe Bogu odriče zemaljskih dobara.«, *Isto*, str. 79.

⁹⁹ *Isto*, str. 79.

Drugim riječima, kršćanstvo drži zlatnu sredinu na socijalnom planu i gradi svoj program na zapovijedi ljubavi prema bližnjemu.

Zlatna sredina katoličke socijalne misli sastoji se, prema Anderliću, u ispravnom vrednovanju uloge države u rješavanju socijalnih problema i uspostavljanju reda pravednosti. Država, naime, ne može preuzeti na sebe svu socijalnu zadaću, jer bi tako dokinula osobnu slobodu i duh inicijative, iako joj se mora pridati velika socijalna zadaća. U tom smislu, Anderlić navodi nekoliko nužnih preduvjeta za rješavanje socijalnih problema. Kao prvo, potrebna je *moralna reforma*, jer bez kreposnih ljudi, marljivih i poštenih, nema društvenog napretka. Potom je važna *pravna reforma*, jer nema pravednog i socijalnog društva ako u modernom gospodarstvu ne postoje takvi zakoni koji će uspostaviti pravni red i sklad. Osobito je važna, prema Anderliću, *socijalna reforma* koja se očituje u boljem organiziranju i demokratizaciji društva. Država je dužna, u duhu socijalnih reformi, donijeti socijalne zakone koji će štititi prava određene struke, zagarantirati minimum socijalnih prava, urediti javnu upravu i ograničiti utjecaj birokracije, tj. decentralizirati državu, a razvijati samostalnost nižih upravnih organizacija te, osobito, dati socijalnim strukturama više samostalnosti. Stoga Anderlić naglašava važnost i *ekonomske reforme*, koja će postaviti zdrave ekonomske principe u duhu ispravnog odnosa rada i kapitala, privatnog posjeda i socijalizacije dobara te riješiti i mnoga druga gospodarska pitanja. Naime, gospodarstvo koje je utemeljeno samo na profitu, protivno je naravnom pravu i neće spriječiti lihvu, izrabljivanje žena i djece, poštivati nedjeljni počinak, itd.¹⁰⁰

Prema Anderliću, nositelji ovih reformi su Crkva i država. U duhu nauke pape Lava XIII. on će naglasiti kako je socijalno pitanje prije svega religiozno i moralno pitanje te se ne može riješiti bez djelovanja Crkve. S druge strane, i država mora dati velik doprinos jer je njezina svrha i zadaća upravo briga za socijalno blagostanje te je po svojoj naravi pozvana stvarati opće uvjete blagostanja i napretka društva. Međutim, ni država ne može riješiti sva pitanja te je veliko područje dano pojedincima, jer bez samopomoći građana (vjernika) ne može se riješiti socijalno pitanje. Drugim riječima, sami članovi društva moraju pružiti svoj doprinos, bilo da djeluju pojedinačno, bilo organizirano.

2.1.1. Samopomoć – konkretan oblik solidarnosti

Anderlić u svojim djelima često upotrebljava pojam samopomoć, koji sadržava u sebi određene oznake solidarnosti. Anderlić, naime, smatra kako država sa svojim socijalnim zakonima ne može riješiti sve probleme te si socijalni slojevi moraju sami pomagati. U tom smislu možemo zamijetiti kod Anderlića snažan

¹⁰⁰ Usp. *Isto*, str. 81-82.

utjecaj austrijskog modela socijalne politike, koja se temelji na zajedničkoj akciji države i odgovornih pojedinaca organiziranih u različite udruge.¹⁰¹ Tako možemo razumjeti snažno Anderličjevo zauzimanje, kao uostalom i kod drugih autora toga vremena, za osnivanje katoličkih udruga i organizacija, jer samo pomoću njih može se sprovesti uspješna socijalna politika i unutar njih ostvariti uspješan model samopomoći. Stoga Anderlič zaključuje kako o samopomoći nema ni govora dok su katolici ovako raspršeni. Imperativ vremena postaje organiziranje katoličkih udruga. U tom smislu, Anderlič naglašava veliko značenje vjerskog i moralnog odgoja jer je duhovna izgradnja preduvjet čestitosti i moralnosti kršćana u cilju obnove društva. Duhovna i vjerska izgradnja ujedno potiče vjernike na veću osjetljivost prema socijalnim problemima i potrebom za samopomoći, jer je ona konkretan oblik organiziranja u cilju ostvarivanja socijalnih prava i u tijesnoj je vezi s kršćanskim solidarizmom. Solidarizam, s jedne strane, želi sačuvati vrijednost osobne slobode i odgovornosti te prava pojedinaca, a, s druge strane, razvija osjećaj za opće dobro i socijalnu dimenziju kršćanstva. Solidarizam razvija osjećaj bratstva, a kao konkretan oblik kršćanske zapovijedi ljubavi, solidarnost je duhovni temelj i najbolje sredstvo protiv egoizma i individualizma današnjeg vremena.

»Među ozbiljnim i iskrenim socijolozima izbila je nova lozinka i zauzima sve veći mah: lozinka solidarizma. Solidarizam ne će da utura individualnu slobodu, inicijativu i pojedinačnu djelatnost u točkove kolektivnog državnog ustrojstva, ali ne dopušta, da pojedinac radi bez obzira na cjelokupnost i na štetu cjelokupnosti. Solidarizam posmatra društvo, kao samostalan živi organizam, čiji dijelovi – pojedinac, obitelj itd. – žive doduše samostalnim životom, ali moraju pred očima držati i zdrav razvitak cijeloga društva i to ne samo radi toga, što je to uvjet za njihov vlastiti napredak, nego i za to, jer su i oni bratskim dijelovima cjelokupnosti s kojom se moraju poistovjetiti, solidarnima smatrati. Čuvstva slobode i egoizma može svezati samo osjećaj solidarnosti i bratstva tako, da se ni individuum ne prestane boriti za svoju sopstvenost, a da ni društvo ne postane slobodnim plijenom jačih i besavjesnih. A koji sistem, koja nauka može bolje i uspješnije ovako formirati ljudsko djelovanje, nego baš kršćanstvo sa svojim principom 'ljubi bližnjega, kao samoga sebe'. Kršćanstvo je dakle najjači temelj za zdrav razvoj države, pa zato ono do izražaja mora doći.«¹⁰²

¹⁰¹ Možemo reći da Anderlič slijedi ideju subjektivizacije društva, u kojoj su nositelji socijalne demokracije slobodni i odgovorni vjernici-gradani. U tom smislu, on ne želi »takvih državno-socijalističkih uredaba koje bi slobodu osobnu ili individualnu uništile, već hoće državom organizovane udrugarske radnje i pothvate, pri kojima je sloboda pojedinaca još uvijek moguća.«, *Isto*, str. 80.

¹⁰² V. ANDERLIĆ, *Kršćanstvo kao socijalni faktor...*, str. 10-11.

Solidarizam, kao kršćanski oblik bratstva prožet čuvstvom solidarnosti, najbolje se ostvaruje kroz oblike samopomoći. Anderlič se, stoga, često zadržava na opisivanju konkretnih oblika samopomoći. Prema njegovom tumačenju, samopomoć se ostvaruje »1.) izobrazbom, koju će steći putem obrtnih strukovnih škola, knjižnica, muzeja, itd. 2.) organizacijom, osnivanjem obrazovna, podupirajuća gospodarska društva. Nadalje, osnivanjem banaka, zadruga za kredit, promet, produkciju, nabavu alata, itd. 3.) strukovnim savezima koji bi imali javnopravni značaj i svoju autonomiju. Tim savezima morao bi svaki obrtnik dotične struke pristupiti. 4.) obrtničkim komorama koje će biti neke ruke organi obrtničkih strukovnih saveza, društava, itd. te voditi kontrolu nad cijelim djelovanjem.«¹⁰³ Ovakvo poimanje samopomoći možemo uočiti i kod organiziranja seljačkih udruga.¹⁰⁴

2.1.2. Socijalna politika i karitativno djelovanje

Anderlič posebnu pažnju posvećuje karitativnom djelovanju, jer je ono također važan čimbenik kršćanske reforme društva. Obveza karitativnog djelovanja proizlazi neposredno iz Kristove zapovijedi ljubavi prema bližnjemu. Vilko Anderlič će stoga istaknuti da je kršćanski karitas neizbježan dio kršćanskog života, jer »ljubav Boga i bližnjega je prva dužnost kršćana, a caritas nije ništa drugo, nego ljubav bližnjega, dokazana djelima«.¹⁰⁵ Za Anderlića, caritas je veliko dobročinstvo za one koji izvršuju djela milosrđa, nutarnja snaga Crkve, jer bez ljubavi prema bližnjemu kršćanstvo ostaje prividno. Drugim riječima, Anderlič kaže da kršćansko djelovanje, posebno karitativno, mora dati dušu jednom društvu, jer »bez moralnosti postaje država društvom gadnih životinja. A bez ljubavi, bez osjećaja bratstva i sloge postaje društvom tuđih elemenata skalupljenih silom. Ali ni pravnog reda, ni poštivanje autoriteta, ni morala, ni ljubavi nema bez potpore,

¹⁰³ V. ANDERLIĆ, *Socijologija...*, str. 96.

¹⁰⁴ »Katolička organizacija seljačkoga staleža provadja se po pojedinim katoličkim župama stvaranjem katoličkih seljačkih udruga. Katolička seljačka udruga ima sljedeću svrhu:

- a) da podigne stalešku svijest, čuvstvo zamjenitosti i potrebe zajedničkoga rada.
- b) da raspravlja i zaključuje o svim općim seljačkim potrebama i da im nastoji doskočiti.
- c) da udrugama osigura odlučan upliv kod biranja u zakonodavno tijelo, to jest u hrvatski sabor, zatim za općinsko vijeće i županijsku skupštinu.
- d) da zajedničke želje, nevolje i potrebe saopći upravnim oblastima i da traži od njih lijeka.
- e) da stvori posebno novčano vjeresijsku udrugu, koja će podijeljivati članovima zajmove uz najniže kamate.
- f) da sagradi zajedničke pivnice (podrume) u kojima će zadrugari dobivati na svoje vino predugmove, a u istu svrhu žitna skladišta, kako seljak ne bi trebao svoje proizvodnje u nevrijeme i bescijenu za slučaj potrebe prodati.« *Isto*, str. 99.

¹⁰⁵ V. ANDERLIĆ, *Socijalni problemi I. ...*, str. 3.

koju daje vjera, te nema na svijetu načela, koje bi moglo pružiti državi toliko neprocjenjive pomoći za učvršćenje tih moralnih faktora, kao što je kršćanstvo.«¹⁰⁶ Ne ulazeći u problem odnosa Crkve i države – naime, Anderlič zahtijeva odvojenost Crkve od države i ukazuje na svu štetnost jozefinizma u našim krajevima¹⁰⁷ – potrebno je samo naglasiti da Anderlič vidi djelovanje Crkve koje istovremeno »služi i na dobro države, jer skida s leđa države velike terete, pa sa svoje strane svojim specijalnim sredstvima promiče ne samo prekogrobni život, nego i zemaljsko blagostanje i kulturu.«¹⁰⁸ To bi značilo da Crkva svojim karitativnim djelovanjem preuzima dio brige za siromašne, ali istovremeno, današnjim rječnikom govoreći, socijalna politika u državi mora biti utemeljena na kršćanskoj kreposti solidarnosti.¹⁰⁹ To znači da solidarnost mora biti nadahnuće karitativnom djelovanju, ali mora poprimiti i institucionalne oblike unutar socijalne politike. Međutim, i karitativno djelovanje mora biti organizirano, kako bi odgovorilo današnjim potrebama.

Za razliku od karitasa, socijalna politika pripada onom području koje je usmjereno prema društvenim strukturama i rješavanju onih problema koje su tim strukturama ili uzrok ili posljedica. Vilko Anderlič, pozivajući se na mišljenje njemačkog sociologa Ernsta Engela, definira socijalnu politiku kao onu »koja izravna društvene nejednakosti i kao takova radi za klasu slabijih, potlačenijih, manje imućnih, onih, koji nose veći dio društvenog bremena, ali i dobivaju srazmjerno manji dio materijalne i društvene kulture... Socijalna politika ne uzima u obzir pojedince, nego se samo bavi s cijelim skupinama, vrstama, klasama, čije stanje i udes nije za razvoj društvene cjeline indiferentan. Djela milosrđa spram pojedinca ne spadaju u socijalnu politiku.«¹¹⁰ Stoga Anderlič ističe sličnosti i razlike između karitasa i socijalne politike.¹¹¹

¹⁰⁶ *Isto*, str. 5.

¹⁰⁷ *Usp. isto*, str. 15.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 14.

¹⁰⁹ »Tu činjenicu uzajamnosti treba shvatiti kao *sustav koji određuje odnose* u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkim i vjerskim komponentama i valja je uzeti kao *moralnu kategoriju*. Ako se uzajamnost shvati u tim smislu, onda je *solidarnost* jedini odgovor na nju – i to solidarnost kao moralno i socijalno ponašanje, kao 'vrlina'. Ona nije, dakle, osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih i udaljenih. Naprotiv, to je *čvrsta i postojana odlučnost* zauzeti se za *opće dobro*, to jest za dobro svih ljudi i svakoga, jer *svi smo mi uistinu za sve odgovorni*.« IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis*, KS dokumenti 89, KS, Zagreb, 1988., br. 38.

¹¹⁰ V. ANDERLIĆ, *Socijalni problemi I. ...*, str. 12-13.

¹¹¹ Zanimljivo je i Anderličovo zapažanje o doprinosu kršćanstva u promicanju socijalne politike. »Za svaku društvenu tvorevinu, a navlastito za opstanak i pravilan razvitak i procvat države, potrebni su ne samo zakoni i gruba sila, nego i takovi faktori, koji daju moralnu snagu i moralne veze, ali toga ne može država stvoriti ni svojim činovničkim ni vojničkim aparatom. Ona može

»Dakle, ciljevi su socijalne politike i kršćanske dobrotvornosti slični: poboljšati situaciju socijalno slabih. Razlike su također jasne: caritas pomaže navlastito pojedince, socijalna politika cjelinu, skupine i klase. Caritas djeluje u prvom redu kurativno, liječi, a drugom redu preventivno, profylaktički, ili barem obadva smjera podiže na isti stepen važnosti. Socijalna politika u prvom redu je profylaktična, preventivna. Motiv je kršćanske dobrotvornosti milosrđe, socijalne politike društvena svrsishodnost. Socijalna politika oslanja se na legislativu i administrativu, caritas samo na dobrohotnost onoga, koji pomaže. Ali glavna je razlika: Socijalna politika pomaže šticećenike svoje za zemaljštinu, a za drugo se ne brine, a caritas vrši svoja djela i za nadzemaljske vrednosti.«¹¹²

Iz ovoga proizlazi kako je, prema Anderliću, socijalna politika, prije svega, briga države u cilju uspostave pravednoga društva, a karitativno djelovanje je nadahnuto vjerskim motivima, osobito kršćanskom zapovijedi ljubavi prema bližnjemu, i ima nadnaravno usmjerenje.

2.2. Biblioteka MOSK-a 1934.–1938.

Tridesete godine dvadesetog stoljeća bile su i u hrvatskim krajevima godine ispunjene suprotstavljanjem između katoličkih organizacija i različitih gospodarsko-političkih ideologija. Ovdje se misli na liberalni kapitalizam u različitim oblicima i nadolazeći socijalizam, odnosno komunizam, koji sve više jača. U takvoj situaciji »Hrvatsko katoličko društvo 'Domagoj'«, uz pomoć »Zbora društva mladih Zagrepčana« pokreće biblioteku pod zanimljivim nazivom *Moderna socijalna knjižica* (MOSK). U samom naslovu biblioteke nalazi se riječ *socijalni*, što na prvi pogled budi nadu da će se u toj biblioteci obrađivati također socijalna problematika, s nekim oznakama solidarnosti. U prvom broju se izražava nakana da će se u toj biblioteci govoriti o opasnostima koje prijete hrvatskom narodu od pogubnih ideja kapitalizma i marksizma, ali se neće govoriti samo o negativnostima nego i o pozitivnom, posebno o zdravim snagama hrvatskoga naroda.¹¹³ Riječ je o malim

moralnost i moralne veze promicati, braniti, može podupirati njihov razvitak, ali stvoriti ih ne može. Za to su potrebni drugi faktori, od kojih je svakako najvrjedniji i najupliviiji kršćanstvo. Država ne može opstojati, ne može napredovati i djelovati na putevima općeg blagostanja i kulture bez sigurnosti pravnog reda, bez čvrstoće načela autoriteta, bez moralnosti i ljubavi. To su stupovi, na kojima mora počivati svaki zdravi socijalni i državni život.« V. ANDERLIĆ, *Kršćanstvo kao socijalni faktor...*, str. 4-5.

¹¹² V. ANDERLIĆ, *Socijalni problemi I. ...*, str. 13.

¹¹³ Usp. MODERNA SOCIJALNA KNJIŽICA, *Za obnovu socijalnog poretka (Quadragesimo anno)*, svezak 1, Zagreb, 1934., korice.

knjižicama koje su pristupačne ne samo zbog cijene, nego i zbog prilagođenog džepnog izdanja koje se može brzo pročitati i zbog razumljivog načina pisanja, koji je, osim toga, otvoren i jasan bez prikrivanja istine. Knjižice MOSKA- su počele izlaziti 1934. godine, a posljednji, 34. svezak je objavljen 1938. godine. Izlaženje biblioteke MOSK-a možemo podijeliti na četiri serije ili godišta. Prva serija obuhvaća 12 svezaka, koji su izdani od siječnja do prosinca 1934. godine. Drugu seriju čine svesci izdani od siječnja 1935. do travnja 1936. godine, tj. 13. do 24. svezak.¹¹⁴ Treća serija se nastavlja u 1936. godini i ima dva sveska. Četvrta serija obuhvaća 27. do 34. svezak. Nakon 13. sveska Moderna socijalna knjižnica mijenja ime u Modernu socijalnu kroniku, s time da ostaje ista kratica MOSK.¹¹⁵

O uspjehu koji su knjižice imale među narodom govore i popisi pojedinih rasprodanih izdanja, o kojima uredništvo MOSK-a izvješćuje u svakom novom broju. U svescima 1.–2. i 28.–29. objavljene su dvije enciklike pape Pija XI. »Quadragesimo anno« i »Divini Redemptoris«. U biblioteci prevladava nekoliko tema: komunizam, marksizam, masonerija i kapitalizam. Te su teme obrađene pod vidom opasnosti za hrvatsko društvo. Ukazuje se na opasnost masonerije (svesci: 5, 6, 13, 14, 20, 221, 26).¹¹⁶ Komunizmu i marksizmu, kao opasnostima, posvećeno je najviše svezaka, bilo da je riječ o suprotstavljanju s tim idejama (svesci: 7, 8, 14, 18, 19, 25)¹¹⁷, bilo da je riječ o primjeni marksizma i komunizma u pojedinim zemljama, kao što su Rusija, Ukrajina, Meksiko, Hrvatska i Španjolska (svesci: 9, 10, 11, 12, 14, 15, 22, 23, 27, 30, 31, 32).¹¹⁸ Važno je naglasiti kako je uredništvo MOSKA-a nailazilo na probleme, odnosno na one koji nisu odobravali njihov rad te su ih na razne načine nastojali omesti, primjerice sprječavanjem da svesci dođu do čitatelja. O problemima govori i podatak da jedan dio svezaka nema navedenog autora. Od 34 sveska, kod 13 svezaka nije navedeno ime autora. Zanimljivo je da nijedan svezak o masoneriji i komunizmu nema navedenog autora.

¹¹⁴ U 24. svesku se objašnjava da završava druga serija (godište) MOSK-a. Treća serija će imati 10 a ne 12 svezaka kao do sada.

¹¹⁵ Promjena je nastala zbog »zakona o štampi« po kojemu će MOSK (Moderna socijalna kronika) od sada biti »povremeni časopis«, a ne više knjižica. Tako će se olakšati troškovi poštarine, ali se neće ništa mijenjati u u obliku i načinu pisanja. Usp. MODERNA SOCIJALNA KRONIKA, *Židovska masonerija I*, svezak 13, Zagreb, 1935., str. 2.

¹¹⁶ Primjerice: MODERNA SOCIJALNA KNJIŽICA, *Što je masonerija?*, svezak 5, Zagreb, 1934.; MODERNA SOCIJALNA KRONIKA, *Masonerija u Hrvatskoj*, svezak 21, Zagreb, 1936.

¹¹⁷ Primjerice: MODERNA SOCIJALNA KNJIŽICA, *Kominternu*, svezak 7, Zagreb, 1934.; MODERNA SOCIJALNA KRONIKA, *Komunizam protiv vjere*, svezak 19, Zagreb, 1935.

¹¹⁸ Primjerice: MODERNA SOCIJALNA KNJIŽICA, *Tko vlada u Rusiji? Židovi*, svezak 12, Zagreb, 1934.; JAN JINAR, *U Meksiku*, svezak 14, Zagreb, 1935.

U okviru seminara¹¹⁹ na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izvršeno je istraživanje o tome koliko puta se u biblioteci MOSK-a spominje pojam solidarnosti. Na prvi pogled djeluje iznenađujuće da se na gotovo 1020 stranica MOSK-a ne spominje pojam solidarnost. U nekim svescima spominju se pojmovi socijalna pravednost, socijalna ljubav i socijalni mir, ali se ne spominje solidarnost. Odgovor na pitanje kako to da socijalna problematika pod vidom solidarnosti ne dolazi do izražaja, iako je to vrijeme u kojem je važna socijalna problematika,¹²⁰ trebat će tražiti u nekom od budućih istraživanja.

2.3. Katolički časopisi

Rad katoličkih udruga te mnoštvo ideja koje su dolazile s tribina, tečajeva i sličnih katoličkih skupova, možemo pratiti u tadašnjim časopisima. Iako se sam pojam solidarnost vrlo rijetko spominje, listajući ondašnje časopise, možemo iščitati vrlo živu svijest o potrebi uzajamne pomoći i socijalne osjetljivosti. Socijalna problematika osobito je zastupljena u tada najtiražnijim časopisima: *Katoličkom listu*, *Vrhbosni* te *Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske*.¹²¹ Možemo uočiti kako su ti časopisi vjerno prenosili i komentirali crkvene dokumente, osobito socijalne enciklike pape Lava XIII. i Pija XI.,¹²² a na osobit način pratili socijalni rad Crkve u drugim zemljama. U časopisima možemo pronaći članke koji prenose održavanje različitih socijalnih skupova i tečajeva u inozemstvu te iskustva socijalnog djelovanja vjernika katolika iz Italije, Njemačke i drugih europskih zemalja, ali i šire.¹²³ Čitateljima su se prikazivali različiti socijalni programi, poput Rooseveltovog

¹¹⁹ Polaznica seminara (Socijalna duhovnost – znak vremena, voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban, ak. god. 2002./03., ljetni semestar), studentica Marijana Kompes, pročitala je sve brojeve MOSK-a.

¹²⁰ Usp. S. BALOBAN, *isto*, str. 21-38.

¹²¹ Zbog širine problematike u radu se zadržavamo samo na prikazu ova tri časopisa.

¹²² Usp. Oduševljenje za okružnicu »Rerum novarum«, u: *Vrhbosna* 5 (1891), str. 249; Enciklika Leona XIII. o socijalnom pitanju i o kršćanskoj demokraciji, u: *Vrhbosna* 15 (1901), str. 60; Kardinal Vaughan i socijalno pitanje, u: *Vrhbosna* 7 (1893), str. 145; Pismo pape Pija X. biskupom talijanskim o katoličkoj socijalnoj akciji, u: *Vrhbosna* 19 (1905), str. 247; D. ČELIK, Jubilej okružnice Rerum novarum, u: *Vrhbosna* 30 (1916), str. 317.

¹²³ Usp. Katolički sastanak u Rodezu o socijalnom pitanju, u: *Vrhbosna* 1 (1887), str. 330; Katolička dobrotvornost u Pruskoj, u: *Vrhbosna* 3 (1889), str. 67; Socijalni kongres u Lüttichu, u: *Vrhbosna* 4 (1890), str. 344; Temeljni nacrt za kršćansko-socijalni rad u Poljskoj, u: *Vrhbosna* 17 (1903), str. 327; Kršćanski socijalci u Austriji, u: *Vrhbosna* 18 (1904), str. 361; Katolički socijalni tjedan u Nizozemskoj, u: *Vrhbosna* 24 (1910), str. 261; Socijalno pitanje u Kini, u: *Vrhbosna* 24 (1910), str. 229; D. ČELIK, Njemačka soc. demokracija i svjetski rat, u: *Vrhbosna* 30 (1916), str. 65 i 75; Katolički socijalni pokret u Španjolskoj, u: *Vrhbosna* 34 (1920), str. 95 i 158; Kršćanski socijalni pokret u Bergamu, u: *Vrhbosna* 34 (1920), str. 95; Socijalni rad katoličkih žena u Belgiji, u: *Vrhbosna* 34 (1920), str. 96; Katolička dobrotvornost u Njemačkoj, u: *Vrhbosna* 51 (1937), str. 219.

va, kako bi na temelju tih iskustava pronašli svoj put.¹²⁴ Posebnu pažnju, međutim, dobio je rad katoličkih organizacija te održavanje socijalnih sastanaka, tribina i tjedana,¹²⁵ a osobito socijalno djelovanje svećenika.

2.3.1. Svećenik i socijalno djelovanje

Polazeći od načela enciklike *Rerum novarum*, katolička misao s početka 20. stoljeća naglašava kako državno zakonodavstvo ne može riješiti socijalno pitanje, već se zahtijeva, kao nužno, i djelo Crkve. Naime, državna socijalna politika ne može ukloniti temeljni uzrok socijalnoj nepravdi i bijedi – ljudski egoizam – te tako niti stvoriti temeljne preduvjete za društveno blagostanje. Državni socijalni zakoni mogu samo stvoriti vanjski okvir pravednom društvu, ali ne mogu pružiti nutarnji, oživljujući duh. Stoga je na Crkvi velika odgovornost u izgradnji modernog društva koje, prema njihovom uvjerenju, može biti jedino kršćansko. U tom smislu oni zahtijevaju da se katolici snažno uključe u javni i politički život te da ga prožmu kršćanskim duhom i »da se čitavo društvo opet organizira na temelju pozitivno kršćanskom«.¹²⁶

Međutim, polazeći od kršćanskoga načela pravedne raspodjele dobara, u katoličkim časopisima se naglašava kako je za ostvarenje ovoga načela potrebno ispuniti nekoliko uvjeta. Naime, često se ističe kako je, s jedne strane, u čovjeku prisutna sklonost prema umnožavanju dobara, jer onaj tko ima, želi još više imati, a s druge strane, nemoguće je na zemlji pronaći toliko dobara da bi svatko imao koliko hoće. Stoga je za socijalno blagostanje nužna samozataja, umjerenost, pravednost, solidarnost, uzajamna ljubav, a te uvjete može ostvariti samo prava i živa vjera.¹²⁷ Drugim riječima, ističe se potreba odgoja za etičke i moralne vrijednosti koje su plod žive vjere te je svećeničko djelovanje nužno upućeno na socijalno područje. Socijalni rad je tako važan element svećeničkog pastoralnog rada, jer on

¹²⁴ Usp. Princip Rooseveltova socijalnog programa, u: *Vrhbosna* 47 (1933), str. 277.

¹²⁵ Usp. Katoličko društvo za izvadjanje vjerskih i socijalnih nauka Leona XIII., u: *Vrhbosna* 5 (1891), str. 233; Djetićka katolička društva i socijalno pitanje, u: *Vrhbosna* 6 (1892), str. 36; Socijalna predavanja, u: *Vrhbosna* 7 (1894), str. 188 i 276; Socijalno razmatranje, u: *Vrhbosna* 16 (1902), str. 279; D. KNIEWALD, Osnovni problem Katoličke akcije u Hrvatskoj, u: *Katolički list* 76 (1925), br. 24, str. 288 – 290; D. KNIEWALD, Katolička akcija i politika, u: *Katolički list* 76 (1925), br. 25, str. 302–305; S. BAKŠIĆ, Katolički pokret i Katolička akcija, u: *Katolički list* 76 (1925), br. 51, str. 663–670; Katolička akcija u Đakovačkoj biskupiji, u: *Katolički list* 77 (1926), br. 5, str. 68–69 i br. 6, str. 82–84; Katolička akcija i socijalna akcija, u: *Vrhbosna* 44 (1930), str. 172; Socijalni tjedan Križarskog okružja, u: *Vrhbosna* 51 (1937), str. 117; A. UŠE-NIČNIK, Socijalne konferencije, u: *Vrhbosna* 51 (1937), str. 69.

¹²⁶ Usp. M. ČUNKO, Klerik i socijalno pitanje, u: *Katolički list* 59 (1908), br. 3, str. 30-31; br. 4, str. 41-42; br. 5, str. 54-55; br. 6., str. 65-67; br. 8, str. 91-92, ovdje 91.

¹²⁷ *Isto*, str. 91.

pomaže da se zle društvene prilike reformiraju u duhu kršćanskih načela.¹²⁸ Dakle, »struja gospodarska i vjerska (politička je samo u toliko, u koliko ju je bez političkih sredstava nemoguće provesti), to je ona stvar svih katolika a napose stvar klera, stvar naša. Mi treba da svim silama podupremo one, koji se na tom polju bore, treba da i sami budemo kršćanski socijali i to ne samo u riječi nego i u činu«.¹²⁹

U mnogim člancima možemo uočiti poziv svećenicima da se uključe u socijalni rad.¹³⁰ On se prije svega sastoji u navještaju evanđelja i promicanju kršćanskih vrednota, potom u karitativnoj djelatnosti i misijskom poslanju.¹³¹ Svećenici se pozivaju na veliku socijalnu misiju koju će ostvariti osobito »putem vjerskih, prosvjetno-vjerskih, karitativnih i ekonomskih udruženja. Današnji je vijek – vijek organizacija. Stoga se i ključ uspješnog svećeničkog socijalnog djelovanja nalazi u organizacijskom, društvenom radu. Katoličke organizacije svih kategorija prava su sjemeništa, u kojima će svećenik razvijati sistematsku socijalnu djelatnost«,¹³² te na taj način pridonositi ćudorednoj obnovi društva. Drugim riječima, suvremeno dušobrižništvo mora imati i socijalni značaj.

¹²⁸ Usp. D. ČELIK, Svećenstvo i socijalni rad, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 33, str. 389-391; br. 34, str. 399-400.

¹²⁹ M. ČUNKO, *isto*, str. 91.

¹³⁰ U časopisima možemo pronaći dosta članaka koji govore o socijalnoj djelatnosti svećenika na različitim područjima društvenog života. Donosimo pregled izabranih članaka: Svećenici – radnici, u: *Vrhbosna* 10 (1896), str. 373; S. BABIĆ, Dušobrižje i politika, u: GBBS 26 (1898), str. 171.; Svećenstvo i socijalno pitanje, u: *Vrhbosna* 14 (1900), str. 400; I. STARČEVIĆ, Katolička Crkva i napredak, u: *Katolički list* 51 (1900), Podlistak u br. 48–50; Svećenik i seljačko pitanje, u: GBBS 37 (1909), br. 14, str. 107-108; br. 15, str. 114-115; J. CENKIĆ, Socijalna misija katoličkog klera, u: *Katolički list* 61 (1910), Podlistak u br. 26–37; Rad svećenstva u katoličkom pokretu, u: GBBS 41 (1913), str. 25; M. IVŠIĆ, Socijalna reforma, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 1, str. 6–8; Socijalni blagoslov 7 sv. sakramenata, u: GBBS 45 (1917), str. 129, 153, 164, 170; P. MATIJEVIĆ, Svećenik i gospodarsko pitanje, u: GBBS 49 (1921), br. 8, str. 66-67; A. SPORIĆ, Dušobrižništvo u socijalnom pitanju, u: *Vrhbosna* 35 (1921), str. 7, 63 i 78.

¹³¹ Pregled nekih članaka koji govore o karitativnoj i misijskoj djelatnosti: F. BARAC, Organizirajmo karitativan rad, u: *Katolički list* 67 (1916), br. 33, str. 359–362; F. BARAC, Karitativna organizacija i kumstvo, u: *Katolički list* 67 (1916), br. 50, str. 563–565; Napredak u socijalno-karitativnoj organizaciji, u: *Katolički list* 69 (1918), br. 38, str. 435; A. MRKUN, Kršćanski karitas, u: *Katolički list* 71 (1920), br. 40, str. 309–310; br. 41, str. 315–317; br. 45, str. 348–349; Anketa o karitativnoj akciji u Zagrebu, u: *Katolički list* 72 (1921), br. 4, str. 45–46; Spasavanje nejakih i malenih – spasavanje samih nas!, u: *Katolički list* 73 (1922), br. 49, str. 583; M. PETLIĆ, Kršćanski karitas, u: *Katolički list* 83 (1932), br. 51, str. 603–607; Statut za karitativni rad u nadbiskupiji zagrebačkoj, u: *Katolički list* 84 (1933), br. 43, str. 514–515; A. BAUER, Provedbena naredba za organizaciju karitativnog rada, u: *Katolički list* 84 (1933), br. 48, str. 573–574; Rad za »Karitas«, u: *Vrhbosna* 57 (1943), str. 263; Poziv na karitativni rad, u: *Vrhbosna* 58 (1944), str. 302.

¹³² D. ČELIK, Socijalni rad – savremena dužnost svećenika, u: *Vrhbosna* 46 (1932), br. 8, str. 189.

Socijalno djelovanje svećenika možemo, stoga, promatrati u širem i u užem smislu. Prema dr. Ščetincu, »pouka u vjeri i čudoređu, dijeljenje sv. sakramenata, djelo ljubavi spram bližnjega, rad za sve ljude, kojima ima da dade valjani naputak i sredstva za valjan život, dakle socijalni rad, no, ipak samo kao socijalni rad religijsko-moralnoga značaja, to je socijalni rad u širem smislu.«¹³³ Socijalni rad u užem smislu bio bi rad potreban za uspostavu zdravog društvenog poretka, tj. »koji ide za tim da ukloni veliku bijedu materijalnu, kao i moralnu, širokih narodnih slojeva, koji ide za tim da nađe sredstva i načina da se uklone zla i tegobe koje tište ljudsko društvo«.¹³⁴ Drugim riječima, redoviti dušobrižnički pastoral, ukoliko odgaja ljude, oblik je i socijalne djelatnosti. Osim toga, svećeničko socijalno djelovanje očituje se i u karitativnoj skrbi, ukoliko ublažava posljedice udesa i siromaštva, te u osnivanju karitativnih udruga u župi. Karitativna akcija se smatra socijalnom, prije svega, jer je »namijenjena brojnim licima u društvu. Ta akcija će u prvom redu spadati u djelokrug svećenika kao izvršivanja djela kršćanske ljubavi«.¹³⁵ Nadalje, područje svećeničkog socijalnog rada je rad u prosvjetno-odgojnim organizacijama te »pridizanje svijesti pojedinih staleža, koji se nalaze u bijedi i nevolji, da si oni sami svojom organizacijom stvore uslove boljega života«.¹³⁶ U takvim društvima svećenik će biti, prije svega, duhovni vođa, ali će njegova zadaća biti i poticanje te osnivanje staleških organizacija vođenih idejom kršćanskog solidarizma. Socijalno djelovanje svećenika očitovat će se i na području gospodarstva, osobito u poticanju zadrugarstva. Međutim, zaključuje Ščetinec, »svećenik u društvu mora nastojati da odgoji što veći broj laika, koji će moći raditi ne samo tehnički nego i idejno, koji će produpsti ideju organizacije i kasnije nastupiti kao vođe. Kada se formira dovoljan broj laika, onda će svećenik moći da se sve više povlači iz ovoga praktičnog rada u svoj čisti pastveni rad te kao duhovni vođa da samo 'ravna savjestima'«.¹³⁷

Iscrpnu analizu svećeničkog socijalnog djelovanja prikazao je i Vilko Anderlič u članku Svećenik i socijalno djelovanje.¹³⁸ Anderlič također polazi od uvjerenja da svećenika treba voditi socijalni princip, prema kojem bez vjerskoga života nema moralnosti, a bez moralnosti nema ni rješenja socijalnog pitanja. Prema njegovom mišljenju, najvažnije pitanje u rješavanju socijalnog pitanja jest

¹³³ J. ŠČETINEC, Socijalni rad svećenika, u: *Katolički list* 88 (1937), br. 13, str. 159-161, ovdje 160.

¹³⁴ *Isto*, str. 160.

¹³⁵ *Isto*, str. 160.

¹³⁶ *Isto*, str. 160.

¹³⁷ *Isto*, str. 161.

¹³⁸ Usp. V. ANDERLIĆ, Svećenik i socijalno djelovanje, u: *Katolički list* 67 (1916), br. 11, str. 119-121; br. 12, str. 132-136; br. 13, str. 145-148; br. 14, str. 158-162; br. 15, str. 170-172.

pitanje spasa duše. Stoga, svećeničko socijalno djelovanje »u prvom će redu biti upravljeno za spas duša, cilj njegovoga socijalnoga djelovanja u prvom će redu biti pravi kršćanski život, kraljevstvo Božje na zemlji. U drugom redu, i to samo posredno, u koliko ga naime veže ljubav k bližnjemu, koja mu nalaže, da ne dopusti, a mu vjernik kulturno i materijalno propadne, djelovat će kao vođa i na polju kulturnoga i materijalnoga obezbijedenja svojih vjernika sve dotle, dok ne uzgoji za to vještih i spremnih svjetovnjaka.«¹³⁹ U tom smislu, on razlikuje prvotni i drugotni krug svećenikovog socijalnog djelovanja. U prvi krug pripadalo bi svećeničko socijalno djelovanje u Crkvi: propovijedanje i kršćanski nauk, konferencije, pouka o staleškim dužnostima, pučke misije i egzecicije, hodočašća i prošteništa te kanonski osnovane bratovštine i društva, te socijalno djelovanje u susretima s vjernicima: upoznavanje vjernika, djelovanje u školi, djelovanje u obiteljima i djelovanje u zakonodavstvu (glasovanje za katolike u političkim strankama i njihovo promicanje). U drugotni krug svećeničkog socijalnog djelovanja pripadalo bi stvaranje preduvjeta kulturnog i materijalnog djelovanja: dobra štampa i štivo (kolportaža, surađivanje u časopisima, financiranje oglasa u dobroj štampi, briga za knjižnice), predavanja u pučkoj prosvjeti, sastanci i skupštine te osobno kulturno i materijalno djelovanje u društvima.¹⁴⁰

Međutim, da bi mogao vršiti svoju socijalnu misiju, svećenik mora imati i određene odlike. Dr. Josip Marušić, u članku Katolički kler i socijalno pitanje, navodi četiri odlike koje moraju resiti svećenika u socijalnom djelovanju: znanje, ljubav, značaj i molitva. On smatra da uz teološko znanje, svećenik mora posjedovati i »neku mjeru narodno-gospodarskog i socijalnog znanja«.¹⁴¹ Znanje je neophodno ako se želi u katehezi ili homiliji govoriti o socijalnim problemima te se preporučuje čitanje knjiga i uvođenje predmeta sociologije na bogoslovna učilišta, a zanimljiv je i prijedlog da se osnuju socijalni klubovi u kojima bi se održavala predavanja o socijalnim pitanjima, o njima raspravljalo, primjenjivalo na pojedine slučajeve te osobito upućivalo svećenike u vođenje katoličkih udruga.¹⁴²

¹³⁹ *Isto*, str. 119.

¹⁴⁰ Kada je riječ o sudjelovanju i radu svećenika u društvima, tada je važno voditi računa o smjernicama koje je dao papa Pio X. u svojim dekretima: *Decretum de vetita clericis temporalis administratione* (18. studenoga 1909.) te *Singulari quadam* (24. rujna 1912.). Društva imaju za primarnu svrhu ćudoredno uzdizanje članova. Diješe se na obrazovna (čitaonice, omladinska i radnička društva), dobrotvorna (na polju materijalne bijede i na polju duševne bijede), strukovna te na zadruge (konzumna, vjeresijska i produktivne zadruge). Svećenik je dužan poticati na dobrovoljnost, materijalnu samopomoć, marljivost, štednju i druge kreposti. Usp. *Isto*, br. 14, str. 60-162; br. 15, str. 170-172.

¹⁴¹ J. MARUŠIĆ, Katolički kler i socijalno pitanje, u: *Katolički list* 64 (1913), br. 10, str. 109-112.; br. 11, str. 123-125; br. 12, str. 137-139; br. 13, str. 149-150; br. 14, str. 162-163, ovdje 110. Usp. Sociologija i svećeničko djelovanje, u: GBBS 39 (1911), br. 14, str. 115-116.

¹⁴² Usp. M. ČUNKO, *isto*, str. 66.

Međutim, osim znanja, svećenik mora posjedovati i ljubav, jer je ljubav »ona sila, koja spaja rad i znanje u jednu cjelinu«,¹⁴³ a ujedno svećenik će imati i otvoreno srce prema potrebnima. Treća osobina jest značaj, a pojam uključuje niz vrlina koje su potrebne svećeniku u vođenju katoličkih društava. Među te vrline na poseban način ubrajaju se točnost, svladavanje samoga sebe, volja za sitan i ustrajan rad, tj. ljubav prema malenim stvarima te razboritost.

2.3.2. Staleška – svećenička solidarnost

Riječ solidarnost u naslovima članaka susrećemo samo nekoliko puta u *Katoličkom listu*. Raspravlja se o staleškoj, svećeničkoj solidarnosti,¹⁴⁴ budući da je časopis bio namijenjen prvenstveno svećenicima. Zanimljiva je tvrdnja kako svećenički život mora obilježavati solidarnost »i to ne samo ona, koja se prirodno porađa u svakom staležu iz probuđene svijesti, i ne samo ona, koja se u svakom staležu inteligenata odlikuje većom savršenosti, no što je ima solidarnost inih staleža, nego i solidarnost posebnih potencija, kakovu samo svećenički stalež po naravi svojoj može da proizvoda.«¹⁴⁵ Svećenička solidarnost temelji se na trostrukoj svijesti. Prva polazi od činjenice kako među svećenicima treba vladati požrtvovnija solidarnost od one u drugim staležima, jer »treba da se neprestano porađa i podržava ne samo ona obična solidarnost, koja izvire iz svijesti pojedinaca, da su nam svima materijalni interesi, pravni i socijalni međusobno povezani i ovisni, nego ona solidarnost koja izvire iz spoznaje da nam je i poslanje i zadaća ista, da je i uspjeh našeg zvaničnog djelovanja (proslava Boga, dobro Crkve, vječno i vremenito dobro naroda) uvjetovan zajedničkim nastupanjem, jedinstvenim poput mišićja u živom organizmu povezanim djelovanjem iz žive svijesti da su naši staleški interesi zajednički ne samo svima nama, nego zajednički i Bogu, Isusu i Crkvi.«¹⁴⁶ Drugi izvor svećeničke solidarnosti je svijest da ona nije obična, »samo krvna, tj. obične socijalne prirode, već je i 'duhovna', religiozna«, vrhunarnoga reda te se njezini plodovi moraju očitovati u »nekoj višoj, plemenitijoj, široj i požrtvovnijoj međusobnoj odanosti, zanjetosti i jedinstvenosti, no što ih može da proizvede obična, samo socijalno-staleška solidarnost.«¹⁴⁷

¹⁴³ J. MARUŠIĆ, *isto*, str. 111.

¹⁴⁴ Usp. (Gjuka), Staleška solidarnost, u: *Katolički list* 72 (1921), br. 33, str. 388-390; M. PETLIĆ, Bratska solidarnost svećenstva, u: *Katolički list* 82 (1931), br. 52, str. 650-654; J. DUJMOVIĆ, Bratska solidarnost svećenstva, u: *Katolički list* 83 (1932), br. 13, str. 159-161; B. JELINČIĆ, Solidarnost svećenstva, u: *Katolički list* 83 (1932), br. 15, str. 184-185.

¹⁴⁵ (Gjuka), *isto*, str. 388.

¹⁴⁶ *Isto*, str. 386.

¹⁴⁷ *Isto*, str. 386.

Treći temelj svećeničke solidarnosti proizlazi iz svijesti da smo članovi hrvatskoga svećeničkog staleža koji je darovao svome narodu kulturu i civilizaciju, »prve prosvjetitelje, prve pisce, prve njegovatelje narodnoga jezika, prve buditelje narodne svijesti, osnivače prvih škola, prvih tiskara i knjižnica...«¹⁴⁸ Solidarnost koja bi proizašla iz ove trostruke svijesti trebala bi ponovno oživjeti svećenički rad i poslanje te donijeti plodove koje od nas traži današnje vrijeme. U tom smislu, autori članaka se pitaju, zašto solidarnost u svjetovnim staležima postiže velike rezultate, a unutar svećeničkog staleža gotovo izumire. Predlaže se međusobno pomaganje u materijalnim prilikama, prijateljevanje i podrška, a osobito osnivanje svećeničkih udruženja, poput udruge Uzajamnost¹⁴⁹ i Svjetske svećeničke zajednice prijatelja Srca Isusova.¹⁵⁰ Njihov zaključak je kako »organiziranom grijehu valja suprotstaviti organiziranu vrlinu. Solidarni razarači treba da nađu i solidarne graditelje.«¹⁵¹

Polazeći od ovih načela, autori se pitaju zašto ne uspijevamo u svom socijalnom radu.¹⁵² Uzrok se nalazi u pomanjkanju solidarnosti koja se očituje u razjedinenosti i nedostatku planskoga, jedinstvenoga, izgrađenoga i u svim detaljima promišljeno dogovorenog i trajno provedenog rada na cijelome području biskupije, ali i izvan nje. Razlozi koji su doveli do ovakvog stanja, prema mišljenju autora, dobrim dijelom se nalaze u svećeničkoj osamljenosti na župi te u nedostatku podrške od subraće svećenika.¹⁵³ Vrlo je zanimljiva tvrdnja koja nedostatak svećeničke solidarnosti tumači kao izdanak mentaliteta koji vlada u narodu. Za naš narod se kaže, piše Petlić, prema navodu iz knjige Ideje racionalizacije i njezin međunarodni karakter, dr. Milana Ivšića, »da mu je jedna od oznaka neki

¹⁴⁸ *Isto*, str. 386.

¹⁴⁹ Uzajamnost bi zapravo označavala solidarnost i poticala bi na veću revnost u pastoralu. Nabrajaju se tako mnoge negativne pojave među svećenicima koje treba ispraviti: čudne ideologije, oprečno poimanje samog staleža i svećeničkog poslanja, povučenošću u samozivnu osamljenost, krajnji nehaj, obescjenjivanje svećeničkog poziva, itd. Usp. *isto*, str. 389.

¹⁵⁰ Svrha ove udruge bila bi okupiti sve svećenike oko Srca Isusova, obnoviti i oživiti obiteljski duh među svećenicima i osjećaj međusobne svećeničke solidarnosti, promicati osobnu svetost svećenika, pastoralnu zauzetost, itd. Usp. J. DUJMOVIĆ, *isto*, str. 161.

¹⁵¹ *Isto*, str. 160.

¹⁵² Za primjer se uzima Đakovačka i Srijemska biskupija. »No ipak u našoj biskupiji ima oko 250 svećenika, imamo dobru crkvenu organizaciju, utjecaj na narod, naobrazbu barem jednaku našim protivnicima. Pa zašto ipak mi ne možemo da s uspjehom ustanemo protiv zala, koja se danas skoro bez otpora šire među našim vjernicima u gradu i po selima?«, M. PETLIĆ, *isto*, str. 650.

¹⁵³ »U koliko moraju među sobom da budu u saobraćaju, vrše to rezervirano, odmjereno, hladno, šutljivo, dobro važući svaku riječ, ledeno, katkada i ‚nabiti kao puška‘, one bratske otvorenosti nema. Svaki ide svojim putem i za svojim vlastitim interesom. Ako koji brat nešto poduzme, već ga unaprijed osuđuju i imaju za njega samo oštru kritiku.« *Isto*, str. 652.

individualistički egoizam koji se ne da lako ni organizirati ni voditi. Dakle jedan od razloga naše nesolidarnosti svakako je i ta crta našega narodnog karaktera. Kažu da je individualistički egoizam i jedna oznaka nižeg stupnja kulture.«¹⁵⁴ Nadalje, korijeni nesolidarnosti nalaze se i u osobnim strastima i pogreškama, koje se očituju u tome da se ne znamo prilagoditi ljudima i biti sposobni za timski rad. »Dakle, temperament i naravne sklonosti i čud igraju u ovom pitanju veliku ulogu. Možemo u životu susresti svećenike, koji su duboko pobožni, ali je ipak s njima nemoguć kakav zajednički rad ili je barem jako težak.«¹⁵⁵

Svećenička nesloga je stoga velika zapreka u ostvarenju solidarnosti. U cilju prevladavanja poteškoća i izgradnje svećeničke solidarnosti predlaže se, prije svega, blago prosuđivanje pogrešaka subraće te potreba da ljude bolje razumijemo i prihvatimo različitost karaktera. Nadalje, ističe se da je za složni bratski rad velika blagodan kada imamo osobu koja je sposobna ujediniti divergentne sklonosti. Drugim riječima, u zajednici je potrebna osoba dobre naravi i blage čudi, koja će znati pomiriti nepomirljivo. Ipak, možemo pronaći i upozorenja da ima svećenika kojih se čovjek mora doslovno čuvati, jer što se više oko njih trudimo i pokušavamo ih razumjeti oni postaju sve bezobzirniji. Na tragu ovih razmišljanja, posebno se ukazuje kako je najbolji put do bratske solidarnosti organiziranje »bratskog konveniat«. »Pod tim se ne misli onaj društveni konveniat, koji nam služi za razonodu, i na kojem se znadu često naći braća iz čitavog kotara«,¹⁵⁶ već sastanci svećenika koji su, po svojim dužnostima, upućeni na zajednički rad. Takvi sastanci bili bi neformalnog karaktera, a radilo bi se o slobodnoj izmjeni misli, doživljaja, iskustava, planova i poslova. Ujedno bi se izgrađivalo i međusobno povjerenje, koje je preduvjet zajedničkog, solidarnog rada.

U cilju izgradnje svećeničke solidarnosti važno sredstvo je i duhovna izgradnja i redovita molitva, na koju se treba nadovezati naš socijalni samoodgoj, tj. svjesno vježbanje u iskrenoj bratskoj ljubavi i blagosti. U prikazima svećeničkog socijalnog djelovanja naglašava se tako činjenica da kao pojedinci ne možemo mnogo učiniti i da je nedostatak solidarnosti među svećenicima uzrok našeg neuspjeha. Temeljno polazište pastoralnoga rada je stoga »da iz čisto religioznih razloga nastojimo da sve probleme shvaćamo u prvom redu sa čisto vjerskoga stanovišta, pa da iz čisto vjerskih razloga najprije postanemo mi svećenici međusobno složni i jedinstveni«.¹⁵⁷

¹⁵⁴ *Isto*, str. 652-653.

¹⁵⁵ *Isto*, str. 653.

¹⁵⁶ *Isto*, str. 654.

¹⁵⁷ *Isto*, str. 654.

2.3.3. Socijalne teme

U katoličkom tisku prve polovice 20. stoljeća možemo pronaći mnoge radove koji nisu izričito obrađivali temu solidarnosti, ali u kojima je tema solidarnosti bila barem indirektno prisutna. Veći dio članaka napisan je esejistički i uglavnom problematizira postojeće stanje u društvu ili polemizira s drugačijim svjetonazorima, osobito liberalizmom i socijalizmom.¹⁵⁸ Kao glavni uzroci socijalne nepravde navode se krivi stavovi, osobito liberalizma, o ulozi države i njezinu porijeklu, potom promjene koje je izazvala industrijska revolucija, lažna znanost koja nije čeka Boga te ljudska gramzljivost i jagma, tj. nesavjesnost i pomanjkanje čudoređa u stjecanju dobara.¹⁵⁹ Autori stoga ističu kako je ideologija liberalizma postavljena na krivom principu, koji se zasniva na pravu jačega, a provodi se kako u gospodarstvu tako i u politici. Posljedice ovog principa su sebičnost, plutokracija i nemilosrdni zakoni tržišta što, u konačnici, stvara siromaštvo i nemoral.¹⁶⁰

Pozivajući se na naravni zakon, katolička socijalna misao naglašava ulogu države koja treba čuvati prava pojedinaca te osigurati potrebna sredstva za društveno blagostanje, tj. skrbiti se za »dobro skupnosti«. U odnosima Crkve i države naglašava se dužnost države da štiti temeljna prava: pravo na udruživanje (osobito katolika), pravo na vjersko obrazovanje i pravo na karitativnu djelatnost.¹⁶¹ Međutim, socijalna misao toga vremena ne poznaje demokraciju u današnjem smislu te se snažno zagovara kršćanska država.

»Država mora da poštuje religiju, najsvetije dobro podanika. Toga radi mora svoje kršćanske podanike smatrati i podanicima savršenog društva, koje je sam Bog čovjek osnovao, tj. crkve. Za to ne smije stvarati država nikad zakona, koji se protive nauci crkvenoj, nauci Božjoj; pošto je Gospodin povjerio

¹⁵⁸ Usp. A. JEGLIĆ, Dobrotvornost katolička i slobodno-zidarska, u: *Vrhbosna* 11 (1897), str. 127; Socijalizam i socijalno pitanje, u: *Vrhbosna* 19 (1905), str. 382; I. GAVRIĆ, Može li katolik biti socijalni demokrat?, u: *Vrhbosna* 23 (1909), str. 373; A. MESSNER, Socijalna demokracija i slobodno zidarstvo, u: *Vrhbosna* 28 (1914), str. 309; Kršćanstvo i komunizam, u: *Katolički list* 70 (1919), br. 18, str. 212-214.

¹⁵⁹ Usp. F. ZAGODA, Kršćanska društvena i gospodarska nauka, u: *Katolički list* 54 (1903), br. 25., str. 293-295; br. 26, str. 305-307; br. 27, str. 321-323; br. 28, str. 331-334, ovdje 294-295.

¹⁶⁰ P. TRBUHA, Moderni socijalni problem i kršćanstvo, u: *Katolički list* 76 (1925), br. 50, str. 645-649 i br. 51, str. 681-682.

¹⁶¹ Usp. J. ORTNER, Država i kršćanski moral, u: *Katolički list* 51 (1900), Podlistak u br. 48 – 50; Autoritet i Ljubav, u: *Katolički list* 54 (1903), br. 26, str. 307-308; M. PACHER, Demokracija Katoličke Crkve, u: *Katolički list* 54 (1903), br. 44, str. 523-524; A. SPILETAK, Demokracija i katolička Crkva, u: GBBS 49 (1921), str. 18, 26; K. B., Aktualna crkveno-politička pitanja, u: *Katolički list* 77 (1926), br. 2, str. 17-19; A. SPILETAK, Politička ljubav i politika ljubavi, u: GBBS 56 (1928), str. 1.

crkvi, da nauku njegovu čuva, dijeli milost i ravna spasonosnim zapovijedima vjernika, da postignu vječno blaženstvo. Ako država za crkvu ne mari, ako stvara zakone protivne Božjim, vrijeđa najsvetije osjećaje svojih kršćanskih podanika i rađaju se nemili sukobi, od kojih strada ne samo Crkva nego i država, jer nestaje međusobnog povjerenja između zajednica, koje su jedna na drugu upućene, tj. između države i Crkve.«¹⁶²

Možemo primijetiti da se autori oslanjaju na enciklike pape Lava XIII., osobito enciklike *Diuturnum illud* (1881.), *Imortale Dei* (1885.) i *Graves de communi* (1901.), u kojima Papa progovara o odnosima Crkve i države te stavu prema demokraciji. Papa u enciklikama ističe da ako jedna država pronalazi svoj temelj samo u ugovoru ili u društvenom pristanku, konsenzusu, i ako politička vlast ima kao izvor ili motivaciju svojeg poslanja volju naroda, bez ikakvog odnosa prema Bogu i njegovoj volji, zajedničarska struktura političkog društva je umjetna i ne temelji se na moralnoj biti (esenciji) zajedničkog suživota. Na taj način državna vlast je samo izraz samovolje pojedinaca ili većine; poslušnost zakonima nije više prisilna, jer autoritet donosi ili poništava, prema svojoj potrebi, određene zakone. Kao odgovor na takvu postavku vlasti, Papa u enciklici odgovara da jedino Bog, stvoritelj ljudske naravi, postavlja u ljude potrebu življenja u zajednici i da sposobnost govora, kao najveća pomirateljica društva, te mnoge urođene sklonosti u duši i nužnost mnogih velikih stvari očito ukazuju da ljudi sami to ne mogu postići već jedino ujedinjeni i združeni s drugima. Država je tako obvezna častiti Boga u onom obliku i na onaj način kako je On to sam pokazao i želi. Crkva treba i nadalje bila moralni autoritet društva i političke zajednice, i svojom filozofijom evanđelja nadahnjivati društvo.¹⁶³

U katoličkom tisku prve polovine 20. stoljeća ne izostaju ni rasprave o konkretnim socijalnim pitanjima kao što su rad i radničko pitanje,¹⁶⁴ a posebno rasprave o socijalno-gospodarskim pitanjima, s posebnim osvrtom na problem siromaštva.¹⁶⁵ Postavlja se pitanje: prema kojim pravilima i zakonima se treba vršiti

¹⁶² F. ZAGODA, *isto*, br. 26, str. 307.

¹⁶³ Usp. Lav XIII., *Imortale Dei*, u: R. SPIAZZI (ur.), *I documenti sociali della Chiesa*, sv. 1, Massimo, Milano, 1988., str. 23-56; Lav XIII., *Graves de communi*, u: R. SPIAZZI (ur.), *isto*, str. 149-168.

¹⁶⁴ Usp. Što je kršćanstvo učinilo za radnike, u: *Vrhbosna* 10 (1896), str. 130; S. BABIĆ, Kršćanstvo naspram radu, u: GBBS 27 (1899), str. 186, 221; D. ČELIK, Naš rad među radništvom, u: *Vrhbosna* 32 (1918), str. 186; Pomoć nezaposlenima, u: *Vrhbosna* 46 (1932), str. 130; Socijalna funkcija prihoda od privatnog vlasništva, u: *Vrhbosna* 56 (1942), str. 77.

¹⁶⁵ Usp. Crkva i socijalna znanost, u: *Vrhbosna* 10 (1896), str. 125; S. BABIĆ, Socijalno pitanje, u: GBBS 30 (1902), br. 4, str. 28-30; br. 6, str. 44-46; br. 7, str. 52-54; br. 8, str. 59-61; br. 10, str. 78-80; br. 11, str. 84-86; br. 13, str. 102-103; br. 15, str. 115-116; br. 16, str. 123-124;

gospodarska djelatnost i razdioba privatnog vlasništva? U odgovoru na ovo pitanje iznose se temeljne postavke kršćanskog poimanja prava na privatno vlasništvo u duhu enciklike *Rerum novarum*, a kasnije *Quadragesimo anno*. Opravdanost privatnoga vlasništva dokazuje se biblijskim tekstovima i dokazima iz naravnog zakona,¹⁶⁶ tj. prije svega, plod ljudskoga rada te nužno sredstvo potrebno za život. Radi »grijeha treba čovjek da u znoju svojega lica mnogo i teško radi, te si potrebno nabavi. Da mu bude rad sladak, treba za to moćnog poticala. A poticalo je radniku, ako se nada plodu vlastitog rada, ili da može plaću, koju je za rad primio, po volji upotrijebiti. Ako toga poticala, te nade nema, onda mora nastati postepeno osiromašivanje i pad u barbarstvo.«¹⁶⁷ U katoličkom tisku pronalazimo apologetske tekstove koji pobijaju tvrdnje liberalizma i njihov individualistički pristup isključivom pravu na privatno vlasništvo, kao i tvrdnje socijaldemokracije koje niječu pravo na privatno vlasništvo. Pozivajući se na encikliku *Rerum novarum*, naglašava se put pravednosti i ljubavi koji će regulirati pravu upotrebu vlasništva u cilju zaštite općeg dobra. Stoga kršćanska filozofija »zabacuje i absolutni individualizam i absolutni kolektivizam vlasništva. Gdje kolektivno vlasništvo bolje služi individualnom i socijalnom blagostanju, neka bude kolektivno, a gdje individualno bolje služi individualnom i socijalnom blagostanju, neka bude individualno. Jedno, s čim se Crkva ne će nikada složiti jest nepravda i nebratski postupak, pa ma radalo se to pod kojom god formom.«¹⁶⁸

Međutim, osim kao poticaj za rad i stjecanje nužnih sredstava za rad, privatno vlasništvo je potrebno i radi uspostave mira, tj. pravedne raspodjele dobara. Naglašava se tako važnost poštivanja načela pravednosti te se ukazuje na grešne postupke: uskraćivanje pravedne plaće, nepoštivanja prava na zasluženi nedjeljni počinak, rad u nezdravim uvjetima, pravo na odštetu u slučaju nesreće, itd. Za razloge nepravedne raspodjele okrivljuje se država »što nije obuzdala preveliku se-

Socijalno pitanje, u: *Vrhbosna* 21 (1907), str. 48; I. DUJMUŠIĆ, Socijalna akcija i otvoreni katolicizam, u: *Vrhbosna* 24 (1910), str. 65; Socijalna katolička akcija, u: *Vrhbosna* 24 (1910), str. 99; Socijalna korespondencija, u: *Vrhbosna* 28 (1914), str. 80; Socijalni problemi, u: *Vrhbosna* 31 (1917), str. 40; I. VLAŠIČAK, Krajiške župe, ili: sirotinjo i selu si teška!, u: *Katolički list* 74 (1923), br. 14, str. 165-166; Maleni ljudi – niska sredstva, u: *Katolički list* 74 (1923), br. 19, str. 221-222.; Socijalno pitanje i moral, u: *Vrhbosna* 38 (1924), str. 117, 133, 169 i 183; P. MATIJEVIĆ, Pogledi na današnje socijalno stanje, u: GBBS 62 (1934), str. 154, 167; Đ. GRAČANIN, Idejna pozadina socijalnog pitanja, u: *Vrhbosna* 48 (1934), str. 134; L. CIVARDI, »Socijalni otkupitelj«, u: GBBS 70 (1942), str. 132.

¹⁶⁶ Usp. V. ANDERLIĆ, Pravo privatnog vlasništva, u: GBBS 41 (1913), br. 4, str. 39-40; br. 5, str. 41-42; br. 6, str. 50-51; br. 7, str. 59-61; br. 9, str. 79-80; br. 10, 88; br. 11, str. 96-98; br. 12, str. 103-105.

¹⁶⁷ F. ZAGODA, *isto*, str. 332.

¹⁶⁸ V. ANDERLIĆ, Pravo privatnog vlasništva, str. 97. O pravu na privatno vlasništvo vidi također: S. BABIĆ, Socijalno pitanje, br. 8, str. 59-61.

bičnost kapitalista, krivo je nepoštivanje naravnog prava i kršćanskog morala«. ¹⁶⁹ Ističe se obveza socijalne politike te je država dužna utjecati na gospodarski život, osobito u sprečavanju mogućih nepravdi. »Njezina je dužnost ne samo mogućnika i gospodara da zaštiti u njegovu vlasništvu i pravima, nego da i siromašniju skupinu narodnu i radnike brani protiv nepravednoga isisavanja. Za to stvara razne trgovačke, obrtne, agrarne zakone.« ¹⁷⁰ Katolički socijalni mislioci toga vremena prihvaćaju, međutim, siromaštvo kao realnost, jer nije moguće da svi u društvu budu jednako bogati. Oni samo osuđuju i bore se protiv prevelikog bogatstva i prevelikog siromaštva, jer ono odvodi ljude od Boga.

»Preveliko blago ubija često kršćansku krepost poniznosti, uspiruje oholost. Preveliko pak siromaštvo zadaje veliku brigu kako će sirota uzdržati i svoje, guši lako potrebnu brigu za duševni spas, podiže mržnju protiv bogataša; često bude taki malodušan, a ako je zaboravio na Gospodina, lako i zdvaja. Brzi, nesakriveni pad u veliku bijedu obično čovjeka smućuje, ogorčuje, baca lako u zdvojnost te zanemari brigu za vječni spas. Obratno, lakoća, steći si veliki imetak, potiče na prekomjernu želju za njim, te se zaboravlja posljednja i najviša svrha, upotrebljavaju se nedopuštena sredstva sticanja (lihva); precjenjuje se taki i uzoholjuje.« ¹⁷¹

Država je pozvana urediti pravne odnose u društvu na način da spriječi brzi i laki prijelaz iz siromaštva u bogatstvo, i iz bogatstva u siromaštvo te onemogućiti krađu, pohlepu, lihvu i druge oblike nepravednoga stjecanja. Međutim, država nije pozvana brinuti se za svakoga koji je u nevolji, jer je to područje karitativnog rada. Država treba omogućiti svima pravedne uvjete rada, a pomoći, biti solidarna samo s onima koji su u krajnjoj nevolji. Drugim riječima, »djelatnost državne vlasti ne smije da prekorači granice pomoći i potpore. Nije dužna država, da ono, što treba da čine pojedinci, svojom djelatnošću nadoknadi. Nego ona mora takove mjere poduzeti da omogućiti svim državnim članovima, te si mogu dovoljno tjelesnih i duševnih dobara pribaviti, koja su potrebna za zemaljsko blagostanje«. ¹⁷² U tom smislu zanimljive su ideje o pravednom, solidarnom porezu, tj. oporezivanju prema stupnju mogućnosti te se osuđuju kao nemoralni tzv. neizravni porezi, »koji siromašniji i srednje razrede nerazmjerno terete, pravilo, koje se protivi naravnoj pravednosti«. ¹⁷³

¹⁶⁹ F. ZAGODA, *isto*, str. 321.

¹⁷⁰ *Isto*, str. 333.

¹⁷¹ *Isto*, str. 333.

¹⁷² *Isto*, str. 333. Zanimljiva je i tvrdnja da država, u cilju podmirivanja svojih potreba, ima pravo posjedovati šume, rudnike, tvornice, domene skladišta, itd. No, to smije posjedovati samo dok to dopušta opće dobro. O dužnostima države vidi također: S. BABIĆ, *Socijalno pitanje*, br. 7, str. 52-54.

¹⁷³ F. ZAGODA *isto*, str. 333.

Zanimljiva je rasprava i o visini pravedne plaće. Pozivajući se na enciklike Lava XIII., a kasnije i Pija XI., polazište se uzima u naravnom zakonu koji, uz određena ograničenja potrebna radi općeg dobra, ne određuje u strogom smislu visinu plaće, a niti granicu do koje se smije stjecati privatno vlasništvo. Pri stjecanju vlasništva svatko se mora pridržavati jedino kršćanskog moralnog zakona. S druge strane, država, u ime pravednosti, ima pravo propisati visinu najniže plaće kada prijeti opasnost da radnik od dobivene plaće ne može živjeti. U središte promišljanja stavlja se tako obiteljska plaća, jer je radnik »dužan uzdržavati sebe i svoje, dakle, naravno pravo traži, da ima toliku plaću, te uzmogne barem donekle uzdržati svoje, osobito ako su mu djeca malena ... zato je u redu, da pristojnom plaćom bude i obitelj radnička zaštićena.«¹⁷⁴ Pravednost je mjerilo za visinu plaće, jer se »niti individualna, nit plaća za familiju ne može sasvim točno odrediti; kako cijena robe, tako i plaća istodobno, na istom mjestu, bit će sad viša, sad niža, a da se ne prekorače granice pravde«.¹⁷⁵

Zanimljiva je i rasprava s Karlom Marxom o prometnoj i upotrebnoj vrijednosti ljudskoga rada u određivanju visine plaće. Suprotno socijalističkim, marksističkim poimanjima, prometna vrijednost radne snage bila bi ona koja odgovara vrijednosti živčanih sredstava što ih radnik treba u jednom danu za uspostavu svoje radne snage. Uporabna vrijednost radne snage bila bi sposobnost radne snage da proizvodi. Međutim, vrijednost proizvedene robe ne određuje samo cijena rada, kako to tvrde marksisti, već su važne i druge okolnosti, prije svega, njezina upotrebljivost i cijena na tržištu.¹⁷⁶ U članku *Društveni položaj radničkoga staleža* navode se kriteriji za određivanje pravedne plaće, prema češkom modelu. Na određivanje pravedne plaće utjecalo bi, prije svega, vrijeme, snaga i spretnost te inteligencija koju dotični posao traži i zahtijeva, potom naobrazba radnikova, ukoliko na dotični rad utječe, odgovornost koju radnik eventualno nosi te pogibelj po zdravlje ili život radnikov, koja je povezana uz dotični posao. Tako određena plaća mora biti dovoljna ne samo za život i nabavu osnovnih životnih potreba, već mora omogućiti i određenu uštedu za »crne dane kada ne bude posla bilo«.¹⁷⁷

Velika pažnja posvećuje se u katoličkom tisku skrbi i odgoju mladih¹⁷⁸ te ulozi i važnosti katoličkih udruga i organizacija u promicanju kršćanskih mo-

¹⁷⁴ *Isto*, str. 332.

¹⁷⁵ *Isto*, str. 332.

¹⁷⁶ V. ANDERLIĆ, *Pravo privatnog vlasništva...*, str. 105.

¹⁷⁷ A. GORKI, *Društveni položaj radničkoga staleža*. Predavanje Dr. A. Gorki-ja preveo Dr. Stevo Babić, u: *GBBS* 34 (1906), br. 1, str. 4-6; br. 2, str. 13-15; br. 4, str. 29-31; br. 5, str. 39; br. 7, str. 54-55; br. 10, str. 80; br. 11, str. 86-88; br. 15, str. 120-123; br. 16, str. 127-131; br. 17, str. 137-139, ovdje 80.

¹⁷⁸ Usp. G. VANDEN BOSSCHE, *O socijalnoj dužnosti mladih katolika*, u: *Vrhbosna* 16 (1902), str. 259; *Socijalna uloga mladeži*, u: *Vrhbosna* 16 (1902), str. 255.

ralnih načela.¹⁷⁹ Osobito se naglašava važnost odgoja za čestiti život i izgradnju socijalnih kreposti. Suprotstavljajući kršćansku etiku duhu vremena,¹⁸⁰ često se ističe kako kršćanska etika nije egoistična, već etika koja stvara čiste karaktere, a suzbija »zakrabuljene licemjere, utvare morala, kakve mogu stvoriti filozofski sistemi pozitivizma, konvencionalizma, utilitarizma napretka, kulture i drugi«. ¹⁸¹ Pokretač kršćanske etike je nadnaravna motivacija ili svrha koja se očituje u altruizmu. Princip altruizma najbolje se očituje u socijalnim krepostima koje uključuju one kreposti koje izgrađuju društveni život i međusobne odnose u zajednici. Među ove kreposti ubrajamo socijalnu pravednost, zahvalnost, milosrđe, domoljublje, istinoljubivost, tj. sve one kreposti koje pridonose u rješavanju socijalnog pitanja i društvene krize.¹⁸²

3. Umjesto zaključka

Na temelju učinjene analize različitih tekstova objavljenih u crkvenim glasilima od 1900. do 1945. godine, te na temelju objavljenih radova koji su bili održani na raznim skupovima, tribinama, tečajevima, socijalnim danima u spomenutom vremenu, možemo uočiti živu zauzetost katolika toga vremena za rješavanje nastalih društvenih, političkih ali i socijalnih problema. Ono što vrijedi na poseban način istaknuti jest nastojanje da se u raspravu organizirano uključe katolici, jer će tako biti »jači« u obrani svojih stavova. Zbog toga se puno govori o zadrugama i zadrugarstvu na selu, ali i o djelovanju različitih katoličkih organizacija u gradu i na selu. Traži se suradnja između intelektualaca, svećenika, poslodavaca i radnika, kako bi zajednički rad bio što plodniji.

¹⁷⁹ Usp. J. PLIVERIĆ, Katolička društva, u: GBBS 21 (1893), str. 83, 92, 102, 108, 116, 123; K. KVATERNIK, Katolička udruživanja i protuvjerska društva, u: *Katolički list* 56 (1905), br. 43, str. 513-516.; I. KREK, D. ŠARČEVIĆ, Socijalne organizacije prvih kršćana, u: *Vrhbosna* 22 (1908), str. 30, 64 i 127; S. MARUŠIĆ, Neke opaske o katoličkom pokretu, u: *Katolički list* 65 (1914), br. 26, str. 303-305.

¹⁸⁰ Usp. C. GRUBER, Crkva, obća majka milosrdja, u: GBBS 21 (1893), str. 159, 174, 196, 204 i br. 24.; K. Z., Katolička mirovna akcija, u: *Katolički list* 68 (1917), br. 33, str. 394-395; P. LONČAR, Oprost i milost, u: *Katolički list* 68 (1917), br. 44, str. 521-523; Usp. J. LONČARIĆ, Kršćansku krepost i danas svijet časti, u: *Katolički list* 75 (1924), br. 45, str. 565-567; Katoličko pouzdanje i srčanost u poteškoćama, u: *Vrhbosna* 44 (1930), str. 190; O obnovi i usavršavanju socijalnog poretka prema pravilima evandeoskog zakona, u: *Vrhbosna* 45 (1931), str. 136 i 177.

¹⁸¹ U. TALIIJA, Kršćanska etika nije egoistička, u: *Katolički list* 72 (1921), br. 6, str. 61-63, ovdje 63.

¹⁸² Usp. Z. MARKOVIĆ, Dr. A. Živković: Kršćanske kreposti, u: GBBS 71 (1943), br. 1, str. 4-6; A. ŽIVKOVIĆ, *Kršćanske kreposti*, Zagreb, 1942., str. 340-407.

U tom kontekstu se veliki naglasak stavlja na suradnju s katolicima Slovencima, a oni se u organiziranom radu hrvatskim katolicima navode kao primjer. I ovaj rad je ukazao na veliki utjecaj Slovenca na Hrvate, kako u promišljanju katoličke socijalne misli, tako i određene naznake s obzirom na političke odluke koje su uslijedile. Pitanje utjecaja Slovenaca na Hrvate, odnosno katolika Slovenaca na katolike Hrvate početkom 20. stoljeća, ostaje jedno od važnih pitanja koje do danas nije dovoljno istraženo. Možda bi upravo rasprava o katoličkoj socijalnoj misli i političko povezivanje Slovenaca i Hrvata moglo dati odgovore na pitanje zašto su Hrvati 1918. godine završili u državi »Srba, Hrvata i Slovenaca«?

Katolička socijalna misao suprotstavlja se, s jedne strane, liberalizmu i liberalnom kapitalizmu te, s druge strane, socijalizmu, odnosno socijalnoj demokraciji koja je sve više jačala u društvu. Početkom 20. stoljeća radničko pitanje, kao socijalno pitanje, nije toliko aktualno u hrvatskim krajevima, jer je tada velika većina pučanstva (oko 80%) živjela na selu. S vremenom se sve više raspravlja, kako na skupovima tako posebno u tiskovinama, o poteškoćama radnika te se u tom kontekstu rješavanje problema vidi u svjetlu socijalne enciklike pape Lava XIII. »Rerum novarum«. Uz važnu ulogu Crkve, jer se pred očima ima kršćansko društvo, traži se veća uloga države i samih radnika i poslodavaca.

U raspravama se upotrebljavaju pojmovi kao kršćanski socijalizam ili sociologija, misleći pri tom na socijalnu misao Crkve. Solidarnost se kao pojam početkom stoljeća rijetko upotrebljava. Više je u upotrebi u raspravama o zadrugarstvu i, kasnije, u raspravama o svećeničkoj solidarnosti. Autori, kao i novinski izvještaji, inzistiraju na tome da se svećenici uključe u socijalni rad, bilo u užem bilo u širem smislu riječi. Znakovito je da 30-ih godina dvadesetog stoljeća veoma važna biblioteka MOSK-a (1934.–1938.) uopće ne spominje pojam solidarnosti.

Teološko promišljanje o kršćanskoj zapovijedi ljubavi prema Bogu i bližnjemu, najčešće je polazište u govoru o solidarnosti. Ova kršćanska zapovijed, osim kao oblik karitativnoga djelovanja, treba se konkretizirati i u različitim oblicima kršćanske solidarnosti. Solidarnost se tako više pretpostavlja, nego što se o njoj raspravlja i teološki promišlja. Solidarnost se poima, prije svega, kao *egzistencijalno-praktično življenje* kršćanske zapovijedi ljubavi i to kao specifičan način praktičnog življenja kršćanskog oblika bratstva, u svijetu u kojem prevladava egoizam. Kršćanska solidarnost može se stoga oživotvoriti na različite načine. Prije svega u oblicima zadrugarstva i različitim vidovima *samopomoći* između članova zadruge i udruga gdje solidarnost postaje nutarnja, duhovna snaga konkretizirana u različitim načinima pridizanja i pomoći kao oblik nužne obrane katolika pred izazovima slobodnog tržišta i osobito lihvarstva. Ona se očituje i kroz živo zauzimanje katolika kako bi država provodila *solidarne oblike socijalne politike*. Solidarnost se tako poima kao zakonski, *pravni oblik* u uspostavi socijalne osjetljivosti i pomoći. Pri tome, potrebno je napomenuti, kako katolici prve polovine 20. stoljeća poimaju državu i društvo u kršćanskom duhu, kao kršćanski oblik

političkog zajedništva. Ne može se, međutim, ne primijetiti razjedinjenost među hrvatskim katolicima, koja je velikim dijelom uzrokom neuspjeha u provođenju katoličke socijalne misli. To je jednim dijelom razlog što se slovenski katolici uzimaju kao primjer, posebno u socijalnom djelovanju.

Panoramski pogled u katoličku socijalnu misao prve polovice 20. stoljeća u Hrvatskoj otkrio je neke oznake solidarnosti u hrvatskom društvu i u Crkvi u Hrvata, posebno s obzirom na zadrugarstvo i organizirani rad udruga vjernika laika. Rasprave o karitativnom djelovanju, socijalnoj politici, dobrovoljnom radu, a posebno o svećeničkoj solidarnosti postupno su u crkveni i društveni govor unosile pojam i značenje solidarnosti. Treba naglasiti da pojam i tema solidarnosti, u to vrijeme, nije bila »u prvom planu« ni u socijalnim dokumentima Katoličke Crkve. Ovaj rad je pokazao da je katolička socijalna misao u Hrvata prve polovice 20. stoljeća još uvijek znanstveno neotkriveno područje, koje bi trebalo što prije, s raznih strana, kako društvenih tako i humanističkih znanosti, kako crkvene povijesti tako i socijalnog nauka Crkve znanstveno istražiti. Literatura, koja je u članku navedena, može poslužiti također kao polazište za daljnja znanstvena istraživanja.

Summary

SOME CHARACTERISTICS OF SOLIDARITY IN CATHOLIC SOCIAL THOUGHT IN CROATIA FROM 1900 TO 1945

Catholic social thought, and its influence on the development of the social debate in the second half of the 20th century in Croatia, remains an area to be scientifically researched. It remains an open question in the mentioned period as to the relevancy of solidarity and its forms. Searching for characteristics of solidarity in Catholic social thought of that period, the authors of this article have decided to offer a more panoramic presentation which will encourage further research.

This article is divided into two parts. The first part, titled »Catholic Groups and Social Courses«, revealing some details previously little known about, concerns two large catholic meetings and two social courses. In more recent literature there is almost no mention of social courses in Zagreb dating 1914, while neither has the Croatian-Slovenian Catholic Congress in Ljubljana in 1913 been scientifically investigate. On these and other catholic meetings of that period there is a noticeable apologetic approach towards social-political questions and social-charity activities. In this context liberal capitalism and the coming social democracy is criticised. Catholic social thought in the period of 1900 to 1945 criticises both systems. It is important to emphasis that the concept of solidarity is rarely mentioned, and more so, some characteristics of solidarity relating to the development and organisation of associations and co-operative movements in Croatia. The origin of solidarity is to be found in the Christian command of love, while revealing itself in a life of solidarity in associations and voluntarist works in Christian associations.

The second part, titled »Characteristics of solidarity in Catholic Publications and the Press« deals with the characteristics of solidarity relating to a well-known author (Vilko Anderlić). As an example, it speaks of the absence of debate on solidarity in an important and influential library (MOSK) and offers a choice of three important magazines: Katolički list, Vrhbosne and Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske. Numerous titles and bibliographical units can be of benefit for further scientific research. Some characteristics of solidarity are revealed in charity work and undertaking in social politics. A special reference is made to the theme of priestly solidarity in the texts.

Key words: solidarity, charity work, Christian socialism, voluntary work, associations, solidarism, priestly solidarity, social politics.